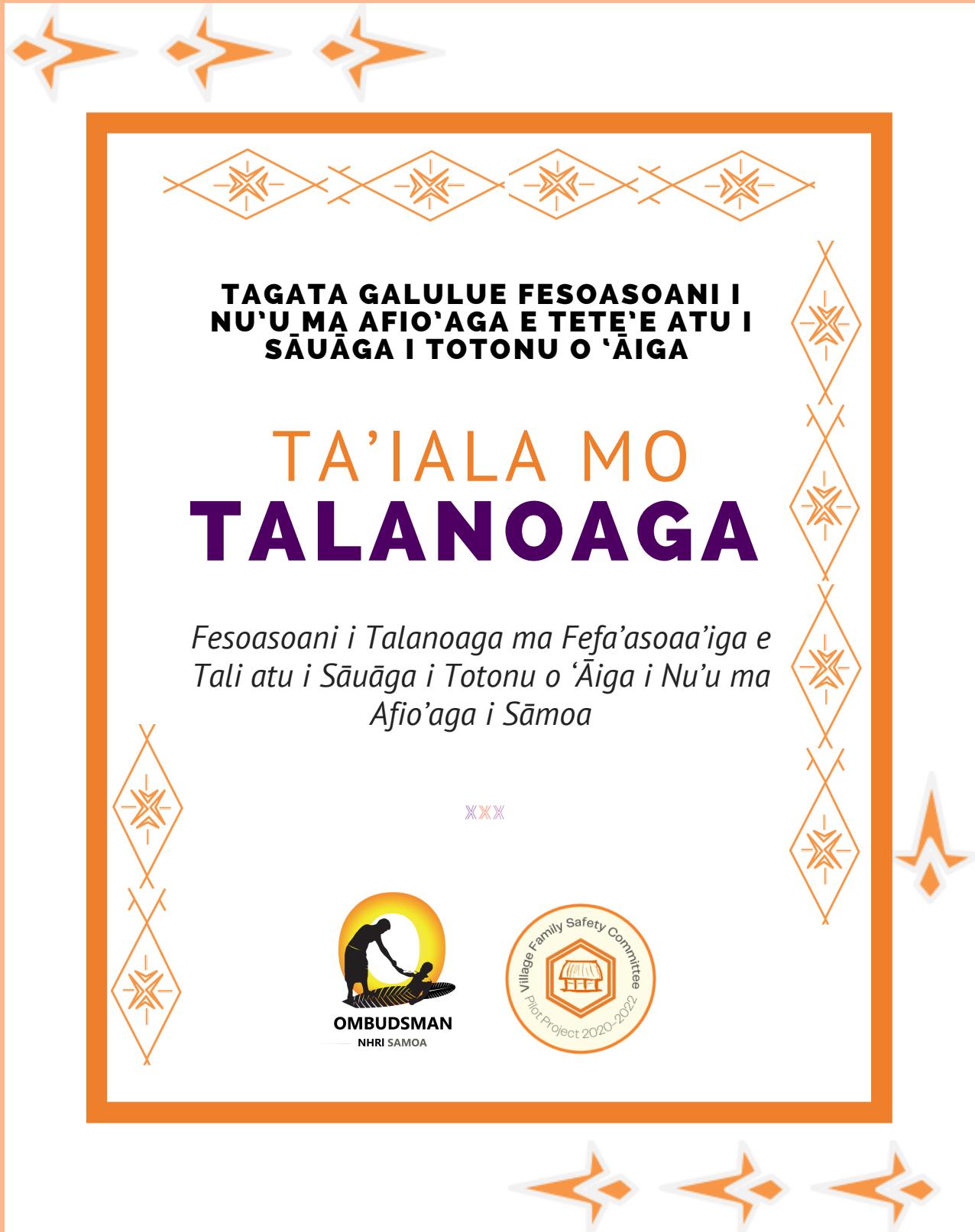

**TAGATA GALULUE FESOASOANI I
NU'U MA AFIO'AGA E TETE'E ATU I
SĀUĀGA I TOTONU O 'ĀIGA**

TA'IALA MO **TALANOAGA**

*Fesoasoani i Talanoaga ma Fefaa'asoaa'iga e
Tali atu i Sāuāga i Totonu o 'Āiga i Nu'u ma
Afio'aga i Sāmoa*

Na saunia lenei Ta'iala mo Tagata Galulue Fesoasoani i Nu'u ma Afio'aga e Tete'e atu i Sāuāga i Totonu o 'Āiga: Fesoasoani i Talanoaga ma Fefasoaa'iga e Tali atu i Sāuāga i Totonu o 'Āiga i Nu'u ma Afio'aga i Sāmoa fa'atasi ma le lagolago tau tomai fa'apitoa mai le UN Women Fiji Multi-Country Office. Na auala mai le fesoasoani a le Fa'alāpotopotoga a Mālō Aufa'atasi mo Tinā ma Tama'ita'i (UN Women) i le polokalame o Pā'aga Pasefika mo le Fa'amutaina o Sāuāga Fa'atino i Tinā ma Tama'ita'i ma Teine. Ua aofia i Pā'aga Pasefika mālō, fa'alāpotopotoga a tagata lautele, nu'u ma afio'aga ma isi pā'aga e u'una'ia le tulaga tutusa o itūpā, tāofia sāuāga fa'atino i tinā ma tama'ita'i ma teine, ma si'iitia le tulaga o le mauaina o 'au'aunaga lelei e tali mai i mana'oga o tagata āfāina. O le tele o le fa'atupega o le polokalame o Pā'aga Pasefika e maua mai i le luni a Europa ma Mālō o Niu Sila ma Ausetalia ma le UN Women, ma e ta'ita'i ai le Ofisa o le Potopotoga o le Pasefika (SPC), UN Women ma le Pacific Islands Forum Secretariat.

© Ofisa o le Komesina o Sulufa'iga, Ofisa mo Aiā Tatau a Tagata Soifua, Sāmoa, Tesema 2021

Fa'aaliga: Na maua mai le fesoasoani tautupe mo le sauniga o lenei lōmiga mai le luni a Europa ma Mālō o Ausetalia ma Niu Sila ma le UN Women. O matā'upu uma ua tūsia i lenei lōmiga o le galuega a i latou na tūsia ma e lē fa'apea o ni manatu o le luni a Europa, Mālō o Ausetalia, Mālō o Niu Sila ma le UN Women po o se isi lava fa'alāpotopotoga e feso'ota'i.

E mafai ona kopi pe lolomiina fa'amatalaga 'olo'o i lenei tusi mo lou fa'aaogāina ma e mafai ona fa'aaogā ni vaega i ni au fa'amaumauga, folasaga, 'upega tafā'ilagi ma meafaitino mo a'oa'oga, 'ae ia mautinoa e fa'ailoa o le Ofisa o le Komesina o Sulufa'iga/Ofisa mo Aiā Tatau a Tagata Soifua, Sāmoa na maua mai ai ma o le pule fo'i o lenei lōmiga. O talosaga uma mo le fa'alaua'iteleina po o se fa'aaogāga e maua ai ni tupe, po o se fa'atagaga e fa'aliliuina ai, e tatau ona fa'ao'o mai i le info@ombudsman.gov.ws

Ata ma le Fa'atulagaina: Onomea Productions

**TAGATA GALULUE FESOASOANI I
NU'U MA AFIO'AGA E TETE'E ATU I
SĀUĀGA I TOTONU O 'ĀIGA**

TA'IALA MO **TALANOAGA**

*Fesoasoani i Talanoaga ma Fefaa'asoaa'iga e
Tali atu i Sāuāga i Totonu o 'Āiga i Nu'u ma
Afio'aga i Sāmoa*

Upu tomua

O le Līpoti o le Sā'ilī'iliga Lautele i Sāuāga i Totonu o 'Āiga i Sāmoa 2018 (Sā'ilī'iliga), na sūluia ai le mālamalama ma matuā manino ai le tulaga moni o sāuāga i totonu o Sāmoa, ua avea o se fa'atītāuli tūgā tau soifua mālōlōina ma le soifuaga lautele. O 'inā na maua ai avanoa saogalēmū ua lē toe tapu ai "le lē gaganaina o sāuāga i totonu o o tatou 'āiga i Sāmoa nei" ma ua o'o i le taimi ua mana'omia ai "ia fa'aihoa le mea moni ma fa'atino meatonu"^[1].

Na fautuaina e le Sā'ilī'iliga, o le fa'afetaia'iga o sāuāga i totonu o 'āiga, e mana'omia se auala e aofia ma 'auai ai le atunu'u 'ātoa, ina ia 'āmatalia ma fa'aauau suiga i manatu ua maua'a, 'olo'o fa'atino ai pea sāuāga [2]. O lea auala e mana'omia ai le ta'ita'iga ma taulāmua ai le Mālō, sui faipule, Fono a Nu'u, ta'ita'i o lotu, tamā ma mātua, 'āiga, tagata tomai fa'apitoa tau soifua mālōlōina, fa'amasinoga, leoleo, auala o fa'asalalauga ma tuā'oi.

Na manino fo'i, e matuā tāua lava le sao o nu'u ma afio'aga e ala i Fono a Nu'u, lotu ma le 'āiga, e 'avea o tagata galulue fesoasoani i le fa'afetaia'iga o sāuāga i totonu o 'āiga. E matuā tāua lo latou sao 'auā o i latou ia e tele atu le mālamalama i tulaga ma le si'osi'omaga 'olo'o iai. O le fa'amoemoega maualuga, ia avea lenei Ta'iala o se fesoasoani ma fa'asinoala aogā mo i latou 'olo'o galulue e fa'amautinoa se Sāmoa e sa'oloto mai sāuāga.

E momoli le fa'afetai tele i a Silivelia Faye Hunt-loane & Tuiloma Sina Retzlaff mo le tu'ufa'atasiga o lenei galuega, Lufilufi Taule'alo mo le fa'aliliuina, fa'apea le UNWomen mo le fesoasoani tautupe ma tomai fa'apitoa.

Luamanuvaao Katalaina Sapolu
KOMESINA O SULUFA'IGA

[1] See Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2018: National Public Inquiry into Family Violence (June 2018).

[2] Ibid.

*Ata saunaia: Savali Newspaper

'Anotusi

Upu tomua	4
Fa'atomuaga	6
Fa'amoemoega o le Ta'iala	7
Tulaga fa'aagafeso'otai e fesoasoani i le fa'atinoga o sāuāga	8
Fa'atulagaga o le ta'iala	11
VAEGA 1: Talitonuga Ta'aiala Fa'avae	12
VAEGA 2: O le Fa'asāmoa, aiā tatau a tagata soifua & le talitonuga fa'alefa'atuatua i le fa'afetaia'iga o sāuāga i totonu o 'āiga	17
VAEGA 3: O le ā le uiga o Sāuāga i Totonu o 'Āiga?	18
VAEGA 4: Sāuāga Fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata	19
VAEGA 5: Sāuāga Fa'atino i Tamaiti	29
VAEGA 6: Sāuāga fa'atino i isi vaega (Tagata e iai A'afiaga Tumau o le Soifua, tagata ua matua le soifua, nofotane ma faiāvā, Fa'afafine ma Fa'atama, isi so'otaga i totonu o le 'āiga)	40
VAEGA 7: Punao'a mo tagata galulue fesoasoani	46
Tusitusiga na fa'aaogāina	59

Fa'atomuaga

O le naunauta'iga mo se auala e 'āto'atoa ma māopoopo e fa'avae i le Fa'asāmoa, lo tatou Fa'atuatuaga ma le ta'iala o aiā tatau a tagata soifua e aofia ma galulue ai le atunu'u uma mo le fa'amutaina o sāuāga i totonu o 'āiga, o le ala lea ua saunia ai lenei Ta'iala. O se fesoasoani fa'asinoala mo so'o se tagata i totonu o nu'u ma afio'aga 'olo'o galue i le puipuiga o o tatou tagata ma le tāofiga o sāuāga i totonu o 'āiga. O lenei Ta'iala o se meafaigaluega e fesoasoani i talatalanoaga ma fefa'asoaa'iga e fa'afetaia'i sāuāga i totonu o 'āiga i le si'osi'omaga o nu'u ma afio'aga fa'apea 'āiga.

**Talofa
Lava!**
**O lo'u igoa
o Sina ma
o le Ta'iala
lenei o le a
fesoasoani
ia te oe e
te
talanoa'ina
ma fautua
saogalemu
i le puipuia
o sauaga.**

E maua i le Ta'iala fa'amatalaga o le uiga o sāuāga i totonu o 'āiga ma itū'āiga sāuāga 'ese'ese 'olo'o iai ma 'olo'o a'afia ai pea tinā ma tama'ita'i, teine, tamaiti ma isi vaega i totonu o Sāmoa e ma'ale'ale le tulaga o le soifua. Ua tu'uina atu ai fo'i fa'amatalaga o 'au'aunaga e mafai ona maua mo i latou ua āfāina i sāuāga i totonu o 'āiga. E lē gata i lea, ua tu'uina atu ai fautuaga i fa'atinoga talafeagai fa'apea fa'atinoga e lē tatau i taimi o fefa'asoaa'iga e uiga i sāuāga i totonu o 'āiga. O le itū aupito tāuā, ua tu'uina atu i le Ta'iala fe'au 'autū e lu'iina ai fa'atinoga ma fa'ailoa ai le sesē a'ia'i o manatu lē fa'avaea ma talitonuga 'olo'o talia ma fa'aaauauina ai pea sāuāga i totonu o 'āiga. Ua fa'aaogā i le Ta'iala se ya'aiga Fa'asāmoa ina ia mautinoa suiga i āmioga ma manatu, ma i'u ai ina o tatou maua se Sāmoa e "sa'oloto mai sāuāga" ma se lumana'i saogalēmū mo tagata uma.

Ua saunia lenei Ta'iala ina ia mafai ona fa'aaogā e so'o se tagata 'olo'o galue fesoasoani e tete'e atu i sāuāga i totonu o 'āiga. E mafai ona aofia ai sui o nu'u, komiti a nu'u mo le saogalēmū o 'āiga, faife'au o lotu, sui o tupulaga talavou, matai o 'āiga, ma so'o se tasi lava sui i nu'u ma afio'aga. Ua taumafai le ta'iala ina ia mafai e so'o se tasi o i latou ua tā'ua i luga, po o le ā lava le soifuaga na soifua a'e ai ma mea na tutupu ai, tala'aga tau soifuaga lautele ma le tamāo'āiga, tulaga i le soifuaga lautele, itūpā, lagona e uiga i itūpā ma isi – ona tutusa avanoa e maua ai iloa ma tomai mana'omia e fa'atino ai fesoasoani o talanoaga ma fefa'asoaa'iga e uiga i le tāofiga o sāuāga i totonu o 'āiga, i o latou nu'u ma afio'aga.

E mafai ona fetu'una'i le Ta'iala ma fa'aaogā i so'o se polokalame mo le si'itia o le silafia e uiga i sāuāga i totonu o 'āiga i nu'u ma afio'aga, itūmālō, lotu ma fa'alāpotopotoga, fa'apea faufautuaga i tagata ta'ito'atasi [3]. E ōgatasi le Ta'iala lenei ma tulaga fa'ata'atitia ma faiga aloa'ia a le atunu'u ma fa'avāomālō o le tāofiga o sāuāga i totonu o 'āiga ma sāuāga fa'avae i itūpā. E tāua le manatua, o lenei Ta'iala ua na'o se fa'asinoala e fesoasoani i tagata 'olo'o galulue e tete'e atu i sāuāga i totonu o 'āiga, i talanoaga ma fefa'asoaa'iga i le mālamalamaga ma le tāofiga o sāuāga i totonu o 'āiga i Sāmoa.

E LĒ SE FA'AMOEMOE O LENEI TA'IALA LE TU'UINA ATU O 'AU'AUNAGA MO TAGATA ĀFĀINA/NA ĀFĀINA I SĀUĀGA I TOTONU O 'ĀIGA.

Ua iai fesoasoani tomai fa'apitoa po o i latou ua a'oa'oina i tomai e tu'uina atu 'au'aunaga, e aofia ai fautuaga, tausiga fa'apitoa ma isi, ina ia fesoasoani i 'au'aunaga mana'omia e i latou ua āfāina.

[3] E tāua le manatua, o fautuaga nei e lē o le tu'uina atu o fautuaga mai 'au'aunaga faufautua a i latou e iai tomai fa'apitoa. E fa'atatau fautuaga nei i fefa'asoaa'iga ma talatalanoaga e fefa'asoaa'i ai manatu ma fa'ailoa atu iloa.

Fa'amoemoega o le Ta'iala

O le fa'amoemoega aoao o le Ta'iala, o le fa'amautinoa lea, o talanoaga i le fa'afetaia'iga o sāuāga i totonu o 'āiga, e fa'asinoala fe'au e talafeagai ma a tatou tū ma le aganu'u, e 'ogatotonu ai tagata ua āfāina, e aofia ai tagata fa'atino sāuāga, ma i'u ai i ni taunu'uga manuia mo i latou ua āfāina (e aofia ai tagata fa'atino sāuāga).

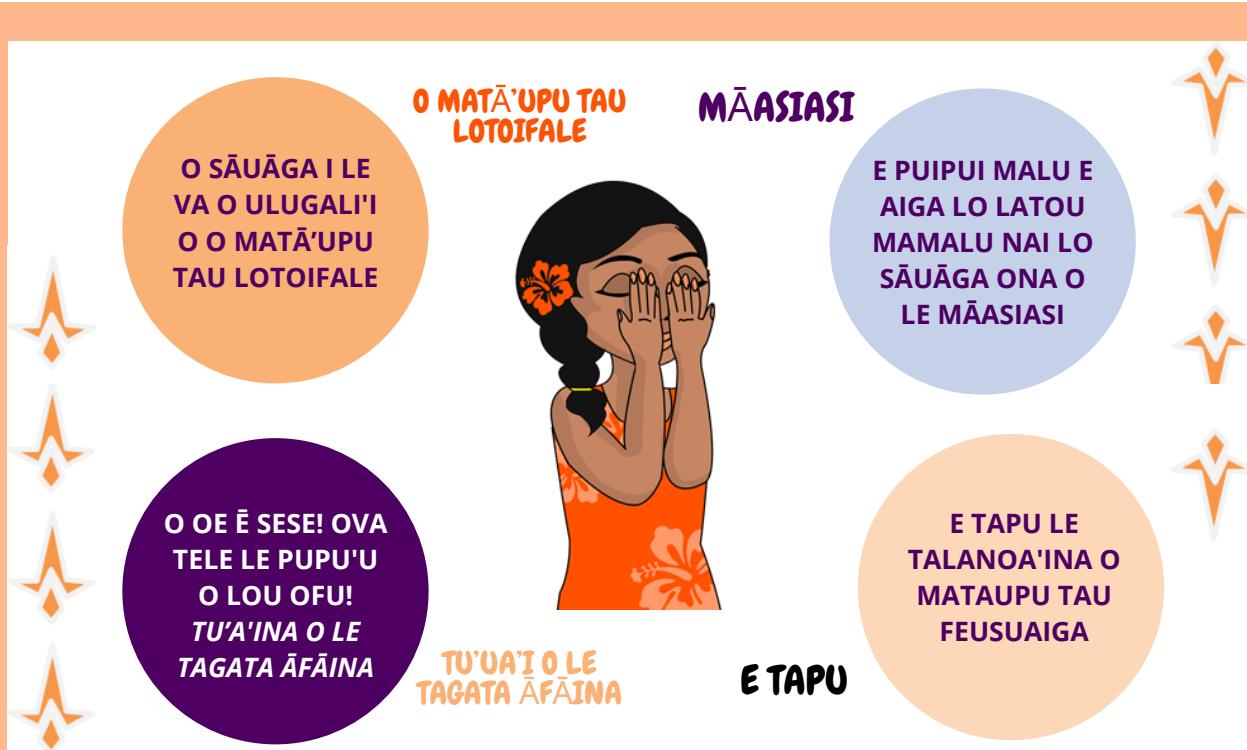
Ua saunia ma le fa'aeteete fe'au 'autū o lenei Ta'iala, i le mātauina o le si'osi'omaga ma auala 'olo'o galulue ai vaega ma o tatou tagata 'ese'ese i taumafaiga e tōsina 'ese tagata mai manatu ma fa'atinoga ua maua'a, fa'apea le fa'ai loaina o le matuā sesē a'ia'i o manatu lē fa'avaea 'olo'o fa'aauau ai pea sāuāga i totonu o 'āiga, nu'u ma afio'aga. O le fa'amoemoe, ia puipuia tagata ta'ito'atasi ma 'āiga mai le saga āfāina i sāuāga.

Tulaga fa'aagafeso'otai e fesoasoani i le fa'atinoga o sāuāga

E ui ina o le malosi ma le pule o māfua'aga 'autū, e iai manatu māsani, fa'atinoga ma talitonuga 'olo'o fesoasoani e una'i ma fa'aauau ai pea sāuāga i totonu o 'āiga.

E fā ni faiga ma manatu māsani ua taumafai fe'au 'autū e fa'afetaia'i e aofia ai:

Ua tu'uina atu fo'i i fe'au 'autū se fa'asinoala mo Tagata Galulue Fesoasoani e Tete'e atu i Sāuāga, i fefaa'asoaa'iga i matā'upu 'ese'ese e uiga i sāuāga i totonu o 'āiga i o latou nu'u ma afio'aga.

O ni fa'ata'ita'iga o nei matā'upu e aofia ai:

- Māfua'aga Fa'avae o Sāuāga i Totonu o 'Āiga;
- U'unai, Itū e iai lo latou Sao ma Taunu'uga mo 'Āiga o Sāuāga i Totonu o 'Āiga;
- Isi auala e fa'atonu ai tamaiti;
- So'otaga manuia;
- So'otaga fa'apā'aga (nafa ma matāfaioi);
- Tomai fa'avae o feso'ota'iga.

O le sini o fe'au 'autū, ia mafai ona fa'aosofia ai talanoaga ma fefaa'asoaa'iga 'ānoa i le fa'afetai'aiga o sāuāga fa'atino i pā'aga vāvālalata, sāuāga fa'atino i tamaiti, fa'apea sāuāga 'olo'o a'afia ai isi vaega i o tatou nu'u ma afio'aga e ma'ale'ale le tulaga e aofia ai tagata e iai a'afiaga tumau o le soifua, tagata e 'ese o latou lagona mai manatu māsani i itūpā, tagata ua matua le soifua ma isi.

XXX

Fa'atulagaga o le ta'iala

Mulimuli i ata mo vaega taitasi o le Ta'iala. O le Ta'iala o le a fa'atulagaina e pei ona taua i lalo:

x x x
x x x
x x x
x x x

VAEGA 1: Talitonuga Ta'iala Fa'avae

VAEGA 2: Fa'asāmoa, aiā tatau a tagata soifua ma lo tatou talitonuga fa'alefa'atuatua i le fa'afetaia'iga o sāuāga i totonu o 'āiga

VAEGA 3: O le ā le uiga o sāuāga i totonu o 'āiga (e aofia ai sāuāga fa'avae i itūpā)

VAEGA 4: Sāuāga Fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata

VAEGA 5: Sāuāga Fa'atino i Tamaiti

VAEGA 6: Sāuāga fa'atino i isi vaega (Tagata e iai a'afiaga tumau o le soifua, tagata ua matua le soifua, nofotane ma faiāvā, Fa'afāfine ma Fa'atama, ma isi so'otaga i totonu o le 'āiga)

VAEGA 7: Puna'oa mo Tagata 'olo'o Galulue e Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga

E iai fe'au ua tu'uina atu i Vaega 4, 5 ma le 6 ma ua tulimata'i ai tali talafeagai i faiga ma manatu māsanī e fā 'olo'o fa'aauau ai pea sāuāga i totonu o 'āiga, o manatu ia – O matā'upu tau lotoifale, E tapu, Māasiasi ma le Tu'ua'ia o le Tagata Āfāina – ina ia fa'amautinoa le lē toe lagolagoina nei faiga ma manatu māsanī. E 'ese'ese vaega ma le 'aumātau 'olo'o fa'aagaga i ai nei fe'au ma e aofia ai – tagata āfāina/na āfāina, tagata fa'atino sāuāga, mātua, nu'u ma afio'aga (e aofia ai ta'ita'i o lotu ma nu'u, tagata lautele).

XXX

XXX

VAEGA 1: Talitonuga Ta'iala Fa'avae

E TĀUA LE MANATUA: O se Tagata Galue e Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga, e tāua lou tausisia i taimi uma o talitonuga fa'avae 'olo'o mulimuli mai, i le fa'atinoga o fesoasoani i talanoaga ma fefa'asoaa'iga e uiga i sāuāga i totonu o 'āiga ma nu'u ma afio'aga

E 'OGĀTOTONU LE TAGATA ĀFĀINA [4]: E fa'amuamua mana'oga, manatu, aiā tatau ma le 'ese'esege o le tagata āfāina i sāuāga . O nei tulaga e aofia ai le fa'amautinoa e maua e le tagata āfāina avanoa ma fa'amatalaga uma e mafai ona maua, e uiga i 'au'aunaga lelei e mafai ona maua mo fesoasoani i o latou mana'oga ma le tausiga. O le auala e 'ogātotonu ai le tagata āfāina, e aofia ai le fa'amautinoa so'o se fa'ai'uga e feso'ota'i ma le tagata āfāina ma mea na tutupu ai, e faia lava lea e le tagata āfāina. E fa'amautinoa e le Tagata Galue e Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga, e fa'asoa mai le tagata āfāina i lona lava loto malie, e fa'alogeo ma le toto'a ma le fa'aeteete i le tagata āfāina, na te tu'uina atu fa'amatalaga sa'o e uiga i fesoasoani e mafai ona auina atu i ai, ma auala e maua ai le fesoasoani mai 'au'aunaga mo togafitiga ma le toe fa'afō'isia o le mālosi. E galue fo'i le Tagata Galue e Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga, ia si'itia le silafia o nu'u ma afio'aga e uiga i sāuāga ma fa'amuta ai le māsanī o le lē gaganaina o sāuāga fa'avae i itūpā. O vaega o le auala e 'ogātotonu ai le tagata āfāina e aofia ai itū nei:

- 1. SAOGALĒMŪ:** E matuā tāua le fa'amuamua o le saogalēmū o le tagata āfāina; e tele taimi e aofia ai fo'i ma le fānau mai isi tagata e fa'alagolago i le tagata āfāina mo le tausiga.
- 2. I.ĀMANA'IA:** E fa'asinoala fa'atinoga uma e le āmana'ia o mana'o, filifiliga, aiā tatau ma le tāuā o le tagata āfāina. E sili lo latou iloa o lo latou tausiga ma o lea la, o oe le Tagata Galue e Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga, e fesoasoani ia fa'ataunu'u o latou mana'oga. O lea fesoasoani e aofia ai le fa'alogeo toto'a, tu'u i ai le avanoa e fa'asoa mai ai o latou lagona o meamoni, e aunoa ma le fa'alavelave atu po o le taumafai e fa'amatala atu a latou tala 'olo'o tau fai mai, po o le fai atu i ai o mea e tatau ona fai ma fa'amasino atu. Ma le itū aupito tāua, o le nafa o oe le Tagata Fesoasoani, o le tu'uina atu lea o fa'amatalaga sa'o e uiga i 'au'aunaga 'olo'o maua e mafai ona fesoasoani iā i latou ma lo latou tausiga.
- 3. LĒ FA'AILOAINA ATU:** E iai le aiā tatau a tagata e filifili ai po o ai e ta'u i ai, a o ai fo'i e lē fia fa'ailoaina i ai a latou fa'amatalaga. O lona uiga, e lē tatau ona e fa'asoatua atu se fa'amatalaga e uiga i le tagata āfāina i se tasi, e aofia ai le 'aua ne'i fa'amauinā, pu'eina, pu'e ni ata po o se isi lava itū'āiga fa'amaumauga. E tatau lava ona e fa'amautinoa le fa'atuatuaaina o oe e le tagata āfāina ma ia ona mautinoa 'olo'o ia te ia le mālosi'aga e fai ai ana fa'ai'uga.
- 4. LĒ FA'AILOGA TAGATA:** E tatau ona tutusa le faiga o tagata āfāina/na āfāina i sāuāga ma tutusa avanoa latou te maua i 'au'aunaga, tusa lava po o le ā le matua, itūpā, itū'āiga, tulaga tau fa'aipoipoga, lagona tau itūpā, po o se isi lava itū e iloagōife ai.

'AUA NE'I ĀFĀINA: O le auala o le "'aua ne'i āfāina", e mana'omia ai le Tagata Fesoasoani e fa'atino auala uma e tāofia ai le toe fa'aopoopo o le āfāina o le tagata āfāina, ona o ni ana fa'atinoga po o upu [5]. Mo se fa'ata'ita'iga, e sili atu le iloa o le tagata āfāina na te faia ai fa'ai'uga mo lona saogalēmū. E ui ina manatu

[4] See Samoa Ministry of Women Community & Social Development, Samoa Inter-Agency Essential Services: Guide for Reporting to gender-based violence and child protection (January 2021), pp. 6-8.

[5] UNFPA, Minimum Standards for Prevention and Response to Gender-Based Violence in Emergencies (2015). Retrieved from https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/GBVIE.Minimum.Standards.Publication.FINAL_ENG.pdf.

VAEGA 1: Talitonuga Ta'iala Fa'avae

se tasi o ia faia mo le lelei o le tagata āfāina, o le fai atu i le tagata āfāina o se mea e tatau ona fai, po o le fa'amasingo atu o sana fa'ai'uga, po o lou manatu e sili atu lou iloa o le mea e tatau ona fai, e mafai ona i'u atu i isi sāuāga po o le maliu o le tagata āfāina. O le tausisia o le auala e pei ona tu'uina atu i luga, fa'atasi ma le iai o tomai ma iloa e uiga i 'au'aunaga mo tagata āfāina i sāuāga fa'avae i itūpā ma 'au'aunaga ma ofisa e mafai ona 'auina atu i ai, e mafai ona fa'amautinoa ai e te lē fa'aopoopoina le āfāina. E lē tatau i tagata o nu'u ma afio'aga ma Tagata Fesoasoani ona aoina ni fa'amatalaga e uiga i le tagata āfāina, peita'i e tatau ona fa'ailoa atu fa'amatalaga sa'o e uiga i 'au'aunaga fesoasoani ma fesoasoani i le tagata āfāina i auala e mafai ai ona maua ia 'au'aunaga pe 'āfai e mana'o i ai.

LAGONA ALOFA: O le lagona alofa o le fa'ailoa atu lea o lou mālamalama i le tulaga o iai le tagata āfāina e ala i galuega alofa ma le lagolagoina o le tagata āfāina. E lē o le agaga fa'amaise 'auā o tulaga ia e ono tāofia ai le tagata āfāina mai le fa'aaogāina o lo latou lava mālosi ina ia āgā'i atu i le fa'afō'isia o lo latou ola mālōlōina. O ou lagona alofa ma lou mālamalama i le tulaga o iai le tagata āfāina e mafai ai e oe le Tagata Fesoasoani, ona fa'aali atu lou talia o le fa'asoai mai, fa'amāfanafana atu ma fa'amālosi'au i le tagata āfāina.

MĀLOSI'AGA TALAFEAGAI: E mafai ona fa'amālosi'au atu i tagata ua āfāina i sāuāga ma faiga fa'atāutala, e toefuata'i ma maua le "mālosi ma le pule" i o latou lava ūlaga. O oe le Tagata Fesoasoani, e mafai ona e fesoasoani i ai e ala i taumafaiga ia toe maua e lea tagata le mālosi'aga "olo'o i totonu ia te ia lava". O lenei auala 'ole'ā fesoasoani i le tagata āfāina e mālamalama ma iloatino ai le fa'aaogāina fa'atāutala o le mālosi ua māfua ai lona āfāina. E te fa'amālosi'au atu i ai na te mafai lava ona toe maua lea mālosi e fai ai ana filifiliga i lona lava ūlaga.

FA'AVAE I AIĀ TATAU: E matuā tāua lagona o tagata āfāina i le fa'agāsologa o faiga e 'auina atu ai i 'au'aunaga fesoasoani. E tatau ona fa'ailoa i ai a latou aiā tatau ma matāfaioi; fesoasoani i ai e fa'ama'oti ma fa'aleo mai o latou mana'oga; ma tu'uina atu i ai le fesoasoani ma le lagolago ina ua iloa le auala e aupito talafegai e tali atu ai i o latou mana'oga.

AUALA E FA'AVAE I MĀLOSI'AGA O I NU'U MA AFIO'AGA: E matuā tāua lou nafa o se Tagata Fesoasoani i le u'una'ia o ni nu'u ma afio'aga ma 'āiga saogalēmū ma soifua manuia. O le 'avea o oe o "se tasi e auala atu ai suiga lelei" i nu'u ma afio'aga, o se vaega lea o le ata lautele atu o pā'aga e tulaga tutusa ma le galulue fa'atasi i le ātina'ega o tagata ia maua mālosi'aga talafeagai e fausia ai ma fa'atino galuega ma polokalame e talafeagai ma le si'osi'omaga, mo le tāofiga o sāuāga ma le puipuiga o o tatou tagata, ina ia mautinoa le saogalēmū o tagata uma.

FA'AILOAINA O FETE'ENA'IGA O TULAGA: E telē le avanoa e te iloa pe iloa fo'i se fa'amatalaga i le tagata āfāina – e tāua lou fa'asoai atu o lea itū i le tagata āfāina pe 'āfai e fa'asoai mai i lana lava faitalia. O lou fa'asoai atu, e mafai ai e le tagata āfāina pe filifili e toe fa'asoai mai ni isi lagona po o fa'amatalaga pe leai. E matuā tāua lava le mulimulita'i i le auala o le fa'aogātotonu o le tagata āfāina pe e te māsanai ai pe leai fo'i.

VAEGA 1: Talitonuga Ta'iala Fa'avae

Fe'au lautele e fesoasoani i talanoaga ma fefaa'asoaa'iga i le puipuiga mai sāuāga i totonu o 'āiga [6]

Nu'u ma Afio'aga

- Fa'atāua ma āmana'ia isi tagata po o le ā lava le matua/la'iitiiti, tulaga, a'afiaga tumau, manatu ma lagona tau itūpā.
- E lē o se vaega o le Fa'asāmoa sāuāga.
- E lē o se fofō po o se tali sāuāga.
- O sāuāga e lē o se matā'upu fa'alotoifale.
- E leai se taimi e talia ai Sāuāga o le Tino, Sāuaga i Upu e lafo ma Sāuāga tau Faigā 'Āiga ma o ia fa'atinoga o solitulafono i lalo o tulafono a Sāmoa.
- E lē ō fa'atasi le Alofa ma Sāuāga.
- Āva i tagata mātutua.

'Āiga

- E i ai i tagata uma le aia e lagona ai le saogalemu ma ola e aunoa ma le fefe i totonu o latou lava aiga.
- Fausia se si'osi'omaga i le 'āiga e fealolofaa'i ma fetausia'i tagata uma ma maua ai le fiafia.
- Āmana'ia ma tapu'e vā tapuia.
- Fai fa'ata'ita'iga lelei.

Lotu/faife'au

- Taulāmua i le tāofiga o sāuāga i totonu o 'āiga e ala i le ūna'ia o āmioga e lē sāuā ma lauga i le matā'upu silisili o le filēmū.
- Ofoina atu le fesoasoani ma le lagolago e ala i fautuaga fa'aleagaga ma 'avea o se auala e vave fa'aihoa ai ni lamatiaga e ono o'o mai.
- Fa'ata'atitia ni tapula'a o saofaga fa'alelotu e feso'ota'i ma le gafatia e le tamāo'āiga o 'āiga, ina ia fa'aitiitia ai le mamafa o avega tautupe e i'u ina ūna'ia sāuāga i totonu o 'āiga.
- Fai fa'ata'ita'iga lelei.

Tuā'oi

- Talatalanoa i ou tuā'oi ma 'aua ne'i fefe e līpoti atu sāuāga i pulega talafeagai i tulaga ua ono lamatia le ola o se tagata.

Tamā/mātua

- Talatalanoa, fa'alogo ma lagona, ma fa'aaogā taimi e māfuta ai ma le tinā ma le fānau.
- Fa'alogo ma āmana'ia manatu o lau fānau
- Faufautua i ai, 'apo'apo, alofa ma lagolago.
- Āmana'ia e le tasi le isi.
- Mātau ma fa'aaogā auala fa'amālosi'au i le a'oa'iga o tamaiti.
- Fai fa'ata'ita'iga lelei.

Fono a le Nu'u

- Ta'ita'i ma taulāmua i le tāofiga o sāuāga i totonu o 'āiga e ala i le 'avea o sāuāga i totonu o 'āiga o se matā'upu tāua e taga'i i ai le Fono a le Nu'u.
- Fa'amālosi'au i tagata e līpoti mai, ma māta'itū poloa'iga tau puipuiga ma palola o matā'upu tau sāuāga i totonu o 'āiga.
- Fai fa'ata'ita'iga lelei.

[6] See Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2018: National Public Inquiry into Family Violence (June 2018) p. 32.

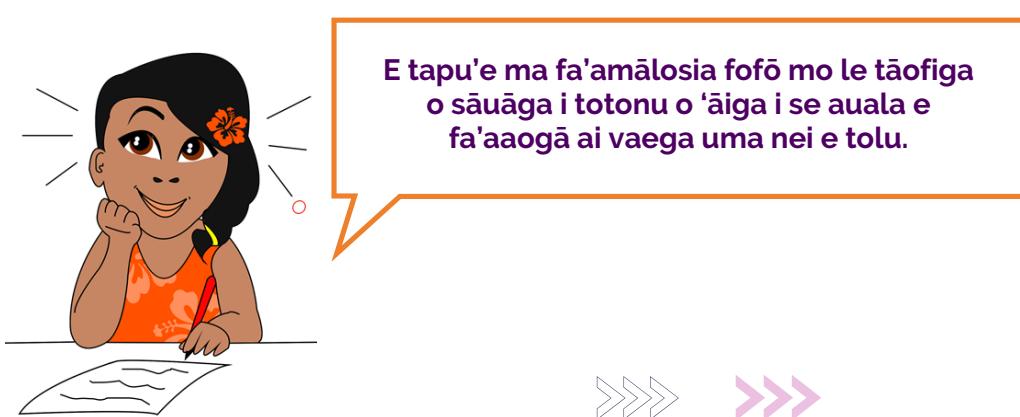
VAEGA 2: Fa'asāmoa, aiā tatau a tagata soifua ma lo tatou talitonuga fa'alefa'atuatua i le fa'afetaia'iga o sāuāga i totonu o 'āiga

'Āfai e fa'aaogā lelei ta'iala fa'ata'atitia, agatausili, tū ma aga mō'omia o talitonuga fa'avae o le Fa'asāmoa, lo tatou Talitonuga Fa'alefa'atuatua ma aiā tatau a tagata soifua, e mafai ona tāofia ma puipuia i tatou mai so'o se itū'āiga o sāuāga i totonu o 'āiga [7]. O ni fa'ata'ita'iga o nei agatausili ma talitonuga fa'avae e aofia ai le: **Āmana'ia, Alofa, Puipuiga, Saogalēmū, Fa'atāuaina, Tulaga Tutusa, ma le Fai mea tonu.**

- O ni vaega tāua o le Fa'asāmoa le āmana'ia ma le aofia o tagata uma, fa'aaloalo, feso'ota'iga ma le filēmū. E tausisia e le Fa'asāmoa le manatu e feso'ota'i ma fefa'alagolagoa'i ona talitonuga fa'avae, e pei fo'i ona iai i aiā tatau a tagata soifua. Talu ai la e fa'avae uma le Fa'asāmoa ma aiā tatau a tagata soifua i le āmana'ia o le tagata, alofa, tutusa ma le fa'aaloalo, e mafai ona tapu'e e le tasi le isi.
- O agatausili o le talitonuga faaletuatua ma faa-Kerisiano e fa'avae i le alofa e lē fa'atuā'opia, agalelei, āmana'ia, fa'atuatuaina, filēmū ma le fa'amāgalo. O nei agatausili e feso'ota'i uma ma le Fa'asāmoa e pei fo'i o le feso'ota'iga o le Fa'asāmoa ma aiā tatau a tagata soifua.
- E feso'ota'i ma e lē mafai ona tu'u'ese'esea talitonuga fa'avae o aiā tatau a tagata soifua ma le Fa'asāmoa ma lo tatou talitonuga Fa'alefa'atuatua.

[7] Ibid, p. 35.

VAEGA 3: O le ā le uiga o sāuāga i totonu o 'āiga (e aofia ai sāuāga fa'avae i itūpā)

O sāuāga o āmioga māsani ia a se tagata e taumafai e fa'atino lana pule i se isi tagata.

O sāuāga i totonu o 'āiga, o sāuāga ia e fa'atino i le si'osi'omaga o le 'āiga ma nu'u ma afio'aga. O itū'āiga āmioga o sāuāga fa'atatau i itupa (GBV) [8] ma sauaga fa'asaga i tamaiti e tutupu i totonu o le aiga e aofia ai:

- Fa'atinoga o sāuāga o le tino, e pei o le pō, tu'i, a'a ma le sasa/fasi.
- O sāuāga tau faigā 'āiga, e aofia ai faigā 'āiga fa'amālosi, toso o le āvā fa'aipoipo ma isi itū'āiga o faigā 'āiga fa'amālosi ma le fa'asoesā.
- Sāuāina o lagona (māfaufau), e pei o upu taufāifai, upu fa'asāusili, fa'amāasiasi so'o, taufa'amata'u (ft. fa'aleagaina o meatōtino), taufa'amata'u o le āfāina, taufa'amata'u o le 'ave'esea o tamaiti.
- Āmioga tāofiofi, e aofia ai le lē mafai ona feso'ota'i atu o se tagata i 'āiga ma uō; māta'itūina o so'o se gāoioiga; ma le fa'atapula'aina o le mauaina o puna'oa tautupe, galuega, a'oa'oga po o tausiga tau soifua mālōlōina.

O le māfua'aga 'autū o sāuāga, o le talitonuga lea ua maua'a ma le manatu o le fa'atino sāuāga, o ia e iai le mālosi ma le pule i isi tagata. O le ala a fo'i lenā latou te lē lagona ai e tu'ua'ia latou pe iai se sesē o a latou fa'atinoga [9].

sāuāga i totonu o 'āiga

o sāuāga ia e fa'atino i le si'osi'omaga o le 'āiga ma nu'u ma afio'aga.

E aofia ai sāuāga fa'atino i tamaiti, pā'aga vāvālalata ma sāuāga fa'avae i itūpā fa'apea sāuāga fa'atino i isi tagata o 'āiga ma isi vaega e aofia ai nofotane ma faiāvā, Tagata e iai A'afiaga Tumau o le Soifua, tagata ua matua le soifua, Fa'afafine ma Fa'atama.

[8] O sāuāga fa'avae i itūpā (GBV) o sāuāga ia fa'atino i se tinā po o se tama'ita'i ona o ia o le tama'ita'i pe tele lava ina a'afia ai tama'ita'i. E tele itū'āiga o ia sāuāga e aofia ai le taumulimuli, taufa'amata'u, tāofia o le 'auai i le soifuaga lautele po o fa'atinoga tau tamā'āiga, e i'u atu i le āfāina o le tino, āfāina tau faigā 'āiga po o le māfaufau o tama'ita'i ma teine. E matuā to'atele atu tinā, tama'ita'i ma teine e a'afia i sāuāga fa'avae i itūpā i vaega e pei o sāuāga fa'alotoifale, sāuāga i totonu o 'āiga, fa'asoesā/osofa'iga tau faigā 'āiga, faigā 'āiga fa'atāutala ma isi – taga'i i le UNHCR, "Gender-based violence". Retrieved from <https://www.unhcr.org/gender-based-violence.html>. Accessed 25 October 2021.

[9] World Health Organization, "Violence – a global public health problem". Retrieved from https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/chap1.pdf. Accessed 25 October 2021.

VAEGA 4: Sāuāga Fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata

FA'AMATALAINA

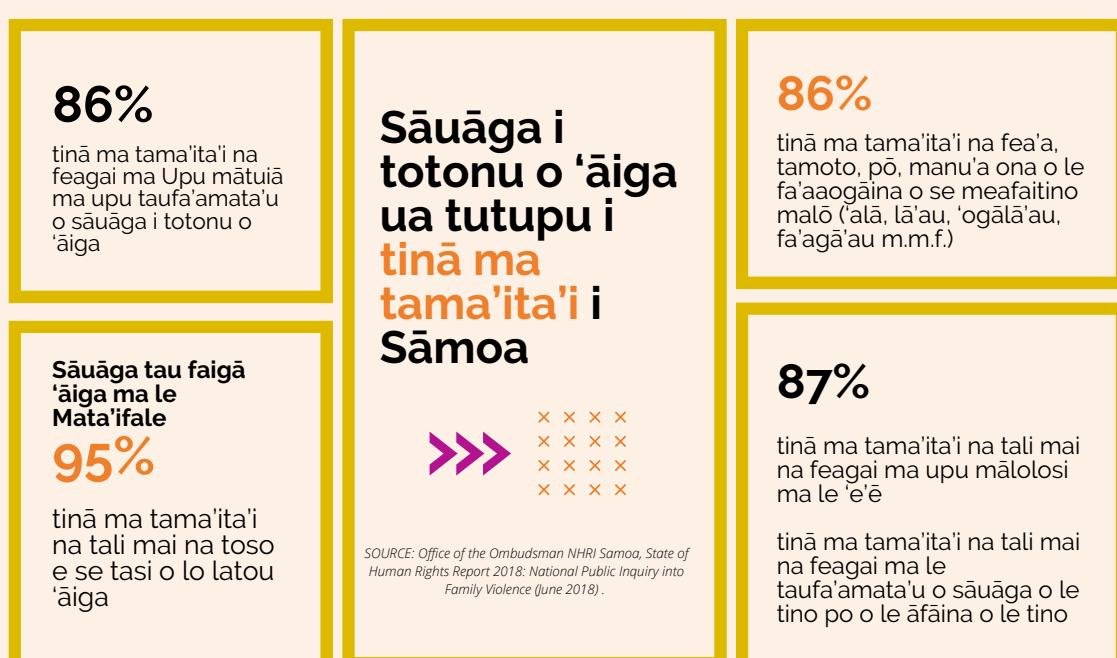
O Sāuāga Fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata o se tasi lea o sāuāga aupito ta'atele o Sāuāga Fa'avae i Itūpā i Sāmoa [10]. O sāuāga ia e fa'amatalaina o so'o se āmioga i totonu o se so'otaga vāvālalata e i'u i le āfāina o le tino, māfaufau po o se āfāina tau faigā 'āiga o se tasi i lea so'otaga [11].

E mafai ona tupu sāuāga fa'atino i se pā'aga vāvālalata i ulugāli'i ua fa'aipoipo ma ulugāli'i e le'i fa'aipoipo fa'apea fo'i ali'i ma tama'ita'i fa'ato'a 'āmata se faigāuō. E mafai fo'i ona tupu i ulugāli'i ua tēte'a po ua tatala le fa'aipoipoga fa'apea ulugāli'i e tutusa itūpā [12].

O AI E AUPITO LAMATIA?

E tutupu sāuāga fa'atino i se pā'aga vāvālalata i so'o se vaega po o le tulaga tau tamāo'āiga, lotu po o vaega fa'aleaganu'u. O le tele o le 'avega o sāuāga fa'atino i se pā'aga vāvālalata e tau'ave e tama'ita'i [13]. O Sāmoa, ua mautinoa o lenei āmioga e fa'atino e ali'i i tama'ita'i, e ui ina e iai fo'i ni tama'ita'i e fa'atinoina sāuāga fa'asaga i se ali'i [14].

O fa'atino sāuāga aupito ta'atele i tama'ita'i o a latou pā'aga vāvālalata po o tagata sa fai ma a latou pā'aga. Peita'i, o fa'atino sāuāga fa'asaga i ali'i e tele lava i tagata e lē māsanai ai pe lē māsanai lelei ai, 'ae lē o se tagata e vāvālalata so'otaga [15].

[10] See Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2018: National Public Inquiry into Family Violence (June 2018).

[11] World Health Organization, "Understanding and addressing violence against women: Intimate Partner Violence". Retrieved from https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77432/WHO_RHR_12.36_eng.pdf. Accessed 23 October 2021.

[12] Ibid.

[13] Ibid.

[14] See Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2018: National Public Inquiry into Family Violence (June 2018).

[15] World Health Organization, "Understanding and addressing violence against women: Intimate Partner Violence". Retrieved from https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77432/WHO_RHR_12.36_eng.pdf. Accessed 23 October 2021.

VAEGA 4: Sāuāga Fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata

TAUNU'UGA O SĀUĀGA FA'ATINO I SE PĀ'AGA VĀVĀLALATA [16]

Manu'aga ma āfāina le Mālōlōina o le Tino: totoulia ma pātapata; manu'a ma lavea; manu'aga o le manava po o le fatafata; ponaivi po o nifo gaui; āfāina le va'ai ma le fa'alogo; manu'aga o le ulu; taumafai e titina; manu'aga o le tua ma le ua.

Mālōlōina o le māfaufau ma le pule i le ola: e maualuga atu uiga fa'aalia nei i tinā ma tama'ita'i na feagai ma sāuāga o le tino po o sāuāga tau faigā 'āiga nai lo tama'ita'i e le'i o'o i ai: fa'anoanoa, popole ma le tele o mea e matuā fefe ai. Lē to'a le māfaufau, manatu e pule i le ola, ma le taumafai e pule i le ola.

Soifuaga fānau manua: ma'itaga e le'i fuafuaina ma lē mana'omia, fa'apapāina o pepe e le'i fānanau mai ma le fa'apapāina o pepe e le'i fānanau mai i se auala lē saogalēmū, fa'ama'i e fe'avea'i e feusua'iga e aofia ai le HIV, ma'itaga fa'afaigatā, ma'i fula o le vaega o le ivino'o, ma'i o le ālāfe'au vai ma ma'i e a'afia ai faigā 'āiga.

Fasioti tagata: e iai tama'ita'i e i'u ina fasiotia e o latou ta'ito'alua po o uō tama, o le tele, i le si'osi'omaga o se so'otaga e sāuāina ai.

A'afiaga o tamaiti: E iai a'afiaga o sāuāga fa'atino i se pā'aga vāvālalata i le soifuaga lautele ma le soifua mālōlōina o tamaiti, e aofia ai le popole, fa'anoanoa, lē lelei le gāsologa o a'oa'oga ma iai fa'afitāuli tau soifua mālōlōina.

O le lē tutusa o tulaga o itūpā

i faigā fa'ai'uga 'olo'o 'avea lea ma pā pupuni i faigā fa'ai'uga mo le tāofiga o sāuāga i totonu o 'āiga

6/51

nofoa o le **Palemene** 'olo'o 'ūmia e tinā ma tama'ita'i (e lata mai nei lea suiga one o le fa'ai'uga a le Fa'amasinoga Maualuga ua tatau ona ono le aofa'i o le 10% o sui tama'ita'i i le palemene).

E iai tama'ita'i i tofiga i la'asaga 'ese'ese o **ta'ita'iga a Lotu**. Peita'i, o le tele lava, o i latou e faia fa'ai'uga o ali'i.

22%

Matai i Sāmoa o tama'ita'i.

SOURCE: Office of the
Ombudsman NHRI Samoa,
State of Human Rights
Report 2018: National
Public Inquiry into Family
Violence (June 2018).

36

Nu'u e lē fa'atagaina le matai o se tama'ita'i.

21 (8%)

Nu'u e mafai ona matai se tama'ita'i 'ae lē fa'atagaina tama'ita'i ona 'auai i fono a le nu'u .

VAEGA 4: Sāuāga Fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata

MANATU LĒ FA'AVAEA

TALAMONI

Manatu lē fa'avaea po'o se Talamoni, e taua lou fa'asa'o'ina o Manatu lē fa'avaea o lo'o fa'alauiloa'ina ai sāuāga i le taimi o talanoaga.

Fa'asoa atu i lou 'āiga, nu'u ma tagata lautele TALAMONI ma FE'AU 'AUTŪ ina ia puipui mai ai latou ma tagata uma mai sāuāga!

FE'AU 'AUTŪ E FA'ASOA ATU I TALANOAGA

O sāuāga fa'atino i se pā'aga vāvālalata o se matā'upu fa'alofoifale o le 'āiga, e lē fa'alaau'iteleina [17].

So'o se itū'āiga sāuāga e aofia ai sāuāga fa'atino i se pā'aga vāvālalata, o matā'upu fa'aleatunu'u ma o se fa'afitāuli o le soifuaga lautele i le lalolagi 'ātoa. E a'afia ai tagata uma - le atunu'u, 'āiga 'ātoa, nu'u ma le lotu.

O itū'āiga sāuāga uma e LE ni matā'upu fa'alofoifale a se 'āiga. O le fa'afitāuli o le soifuaga lautele e aofia ai le atunu'u 'ātoa. E iai nafa o le Mālō, Nu'u ma Lotu i le fa'afetaia'iga.

'AUMĀTAU

Tagata āfāina/na āfāina, Tagata Fa'atino Sāuāga, Nu'u ma Afio'aga

E māasiasi ma ta'uleagaina le 'āiga ma le nu'u pe 'āfai e lipoti e se tasi sāuāga i totonu o 'āiga [18].

Ua aliali mai, o le fefe po o le musu e fa'ailoa atu sāuāga, ua ātili ai ona āfāina tagata sāuāina ma o latou 'āiga, ma fa'aauau ai pea sāuāga e leai se fofō po o se fesoasoani e maua.

E sili le tautala atu ma fa'asaoina i lō le lafi ma fefe.

O le lē lipotiina atu e 'āiga ma ta'ita'i o nu'u o solitulafono ogaoga o sāuāga, o le tāofia lava lea o fa'amasinoga tonu. Ua fa'aopoopoina ai fo'i le lamatiaga o tagata āfāina/na āfāina i ni a'afiaga e sili atu ona mata'utia.

'AUMĀTAU

Tagata āfāina/na āfāina, Nu'u ma Afio'aga

O faigā 'āiga o le aiā tatau lea a le alī'i i lona to'alua fa'aipoipo [19].

O le musu o le fafine e fai faigā 'āiga ma lona to'alua o se itū'āiga sāuāga fa'asaga i ali'i ma ua soli ai mana'oga fa'avae o ali'i.

Po ua fa'aipoipo pe leai fo'i, e tatau ona malilie uma le ulugālī'i i faigā 'āiga.

E lē se itū'āiga sāuāga i lalo o le tulafono le musu e fa'atino faigā 'āiga ma le pā'aga.

O sāuāga tau faigā 'āiga e aofia ai le tosaina o le āvā fa'aipoipo, o se solitulafono lea i lalo o le Tulafono o Solitulafono 2013, ma o le fa'asalaga e mafai ona nofosala i le falepuipui mo le olaga 'ātoa [20].

'AUMĀTAU

Tagata āfāina/na āfāina, tagata fa'atino sāuāga, Nu'u ma Afio'aga

[17] Arizona Coalition to End Sexual & Domestic Violence. "Domestic Violence Myths and Misconceptions." Retrieved from <https://www.acesdv.org/domestic-violence-graphics/domestic-violence-myths-and-misconceptions/>.

[18] See Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2020 VFSC Pilot Project. Retrieved from <https://ombudsman.gov.ws/wp-content/uploads/2021/01/SHRR-2020-English-with-letter-by-PM-.pdf>.

[19] Pacific Women Shaping Pacific Development. "Thematic brief myths about gender equality in the Pacific". Retrieved from https://pacificwomen.org/wp-content/uploads/2021/07/Thematic-Brief_Myths_v12-FINAL-Jul2021.pdf.

[20] Crimes Act 2013, section 49. See also Part 7 of the Crimes Act 2013.

VAEGA 4: Sāuāga Fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata

MANATU LĒ FA'AVAEA

E iai taimi e alagātatau ai sāuāga fa'atino i tinā ma tama'ita'i [21].

E fa'aoso e isi tinā ma tama'ita'i sāuāga ona o le tali'upu ma fai mea latou te iloa lava e ita ai le to'alua.

E tatau lava ona 'onosa'ia e tinā sāuāga mo le māopoopoga o le 'āiga.

E fō'ia sāuāga fa'atino i pā'aga vāvālalata/sāuāga i totonu o 'āiga pe 'ā fatau le Tusi Pa'ia ma tatalo.

Fai mai le Tusi Pa'ia e maulalo ifo le fafine i lona to'alua ma e tatau ona a'oai i le sasa/fasi pe 'āfai e lē usita'i [22].

Na'o 'āiga e maulalo le tulaga o le tamāo'āiga ma tagata e maulalo le tulaga o a'o'oga e tutupu ai Sāuāga i se Pā'aga Vāvālalata po o sāuāga i totonu o 'āiga.

TALAMONI

O nei manatu lē fa'avaea o ni fa'amatalaga ta'atele ia 'olo'o faia pea e pupuni ai le fa'atino sāuāga. O le tele o taimi e tu'ua'ia e tinā i latou lava i le ō o latou ta'ito'alua i isi fafine ma teineiti. Mo se fa'ata'ita'i'ga, ua fa'atamala i o latou fōlīga ma a latou tēuga, po ua o latou lē fa'amalieina fo'i mana'oga tau faigā 'āiga o o latou ta'ito'alua. O tulaga fa'apēnei, ua lafo i lugia o le tinā le sesē. O se faiga ua mimilo ai le meamoni, fa'atino ai le pule ma fa'aiologa tagata ai ma manatu maulalo i tinā ma tama'ita'i ona o lo latou itūpā.

E ui ina e maua le fa'amālōlōga fa'aleagaga i le faitau o le Tusi Pa'ia ma le tatalo, e le maua ai se fofo mo māfua'aga fa'avae o sāuāga fa'atino i pā'aga vāvālalata/sāuāga i totonu o 'āiga. O le fofo, e mana'omia ai le suiga o manatu ua maua'a.

'Olo'o manino le Tusi Pa'ia, na faia le tane ma le fafine i le fa'atusa o le Atua ma e matuā leai se fa'amatalaga i le Tusi Pa'ia e sasa pe fasi le āvā po o le tane po o se pā'aga vāvālalata. Peita'i, e anoanoa'i a'o'oga e uiga i le lēgāoiā, agalelei, fa'apalepale, to'afilēmū, e o'o lava i le ositaulaga ona o so'otaga.

E mafai ona tupu Sāuāga o se Pā'aga Vāvālalata ma a'afia ai vaega 'ese'ese uma ma tagata e 'ese'ese uma la'asaga na 'ausia i a'o'oga fa'apea le tamāo'āiga.

FE'AU 'AUTŪ E FA'ASOA ATU ITALANOAGA

E tutusa avanoa o ali'i ma tama'ita'i i le aiā tatau e sa'oloto ai mai sāuāga, ma lagona le saogalēmū i totonu o o latou 'āiga.

O le tu'ua'i o le tagata āfāina/na āfāina, ua sao ai le tagata fa'atino sāuāga ma maumaututū ai pea lona manatu, 'olo'o sa'o lana āmio lea e fai o le fasi āvā.

E leai se māfua'aga tatau e 'alo i ai i le tutupu o sāuāga i so'o se so'otaga.

'AUMĀTAU

Tagata āfāina/na āfāina, tagata fa'atino sāuāga, Nu'u ma Afio'aga

O outou tane, ia outou alolofa atu i a outou lava avā, faapei o Keriso foi ona alofa mai i le ekalesia, ma foaiina mai o ia e ia e fai mona sui – Efeso 5:25-33

'AUMĀTAU

Tagata fa'atino sāuāga, Nu'u ma Afio'aga

E a'afia tagata uma i Sāuāga fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata. E le fa'aiologa tagata sāuāga!

'AUMĀTAU

Nu'u ma Afio'aga

[21] Pacific Women Shaping Pacific Development. "Thematic brief myths about gender equality in the Pacific". Retrieved from https://pacificwomen.org/wp-content/uploads/2021/07/Thematic-Brief_Myths_v12-FINAL-Jul2021.pdf.

[22] Ibid.

VAEGA 4: Sāuāga Fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata

MANATU LĒ FA'AVAEA

A na fa'apea e lamatia moni le ola o se tinā, ua alu 'ese loa. Āfai e le'i alu 'ese, o lona uiga la e leai se āfāina [23].

TALAMONI

E sili atu le matuā lamatia o le tinā i sāuāga mata'utia e o'o lava i le fasiotia pe 'āfai na te tu'ua se tagata fa'atino sāuāga. E to'atele tinā e lē ō 'ese ona o le fefe mo i latou lava po o a latou fānau pe 'āfai e ō 'ese. Āfai e filifili se tinā e nofo pe a mafutaga 'olo'o sāuāina ai, e lē fa'apea e lē leaga le mafutaga. O le māfua'aga, o le popole lea e leaga atu le mea e o'o i ai pe 'āfai e alu 'ese. O isi māfua'aga e ono nofo ai pe a se tinā i se si'osi'omaga o sāuāga e aofia ai le: Fefe, lagona e leai sona aogā, māasiasi, lagona o ia e sesē; Leai se sa'olotoga i puna'oa tautupe; Mana'o e 'aua ne'i ta'ape le 'āiga; e iai taimi e una'i ai e tagata o le 'āiga ia 'aua ne'i tā'ape'ape le 'āiga; Talitonuga e mafai ona sui ma 'ole'a sui āmio a le pā'aga; Fa'a'esea - leai se fesoasoani, lagolago ma feso'ota'iga ma 'āiga ma uō [24].

FE'AU 'AUTŪ E FA'ASOA ATU ITALANOAGA

'Āfai e filifili se tinā e nofo pe a mafutaga 'olo'o sāuāina ai, e lē fa'apea la e lē leaga le mafutaga. O le māfua'aga e lē alu 'ese ai, o le popole lea e telē atu isi āfāina pe 'āfai e alu 'ese.

O se fofō faigōfie lava le alu 'ese. Peita'i, e iai māfua'aga e tāofiofia ai isi tinā - o lea la, e tāua le talia ma mālamalama i ia māfua'aga.

'AUMĀTAU

Nu'u ma Afio'aga

Na'o matā'upu tūgā tau sāuāga fa'atino i se pā'aga vāvālalata/sāuāga i totonu o 'āiga e ono i'u i le maliu o se tasi, e mafai ona līpoti i le Fono a le Nu'u [25].

So'o se sāuāga lava pe tūgā pe leai, e āfāina ai lava tagata e fa'atino i ai ma e 'ese'ese fofō e mana'omia, e aofia ai le līpoti atu i leoleo ma 'au'aunaga fa'apitoa, ae lē na'o le Fono a le Nu'u.

'AUMĀTAU

Nu'u ma Afio'aga

O le fa'auifi o matā'upu tau sāuāga ma le avatu i le Fono a le Nu'u ae lē līpotiina i leoleo, o le fa'alavelaveina lava lea o fa'agāsologa o fa'amasinoga tonu ma avanoa ai pe a le tupu tāuluuluola o sāuāga, ma solia ai le aiā tatau a tagata āfāina, e sa'oloto mai sāuāga.

So'o se sāuāga lava i totonu o 'āiga, e tatau ona taga'i i ai o se matā'upu tūgā.

[23] Safe Steps: Family Violence Response Centre, "Family Violence Myths & Facts". Retrieved from <https://www.safesteps.org.au/understanding-family-violence/family-violence-myths-facts/>.

[24] Ibid.

[25] See Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2020 VFSC Pilot Project. Retrieved from <https://ombudsman.gov.ws/wp-content/uploads/2021/01/SHRR-2020-English-with-letter-by-PM-.pdf>.

VAEGA 4: Sāuāga Fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata

MANATU LĒ FA'AVAEA

O sāuāga o le tino, pau lenā o le itū'āiga sāuāga e ta'u o sāuāga i totonu o 'āiga [26].

TALAMONI

E mafai ona fa'amatalaina le uiga o sāuāga i totonu o 'āiga o so'o se āmioga o sāuāga po o le fa'aaogā o le pule e i'u ai i le āfāina o le tino, ae fa'apea fo'i āfāina o lagona, māfaufau, faigā 'āiga ma āfāina tau tamāo 'āiga o se tasi o le 'āiga, se pā'aga po o se pā'aga sa iai, pe fa'atupu ai fo'i le mata'u i sea tagata. E pei ona molimauina ma ta'utino e tagata na āfāina i sāuāga i totonu o 'āiga, e ogoga a'afiaga o sāuāga e manatu tagata e "lē mamafa", e pei o sāuāga o lagona ma le māfaufau, e mafai ona matuā iloga le āfāina ai o le tagata ma ē faigatā ona toe fa'afō'isia i se tulaga mālōlōina lelei [27].

FE'AU 'AUTŪ E FA'ASOA ATU ITALANOAGA

O āmioga sāuā uma – pe āfāina ai lagona, māfaufau, po o se isi lava itū'āiga o sāuāga – e āfāina ai tagata ma e leai se 'alofaga.

'AUMĀTAU

Tagata fa'atino sāuāga, Nu'u ma Afio'aga

E tele tinā e fai tala sesē e uiga i sāuāga i totonu o 'āiga pe fa'atele fo'i se tama'i mea lava na tupu [28].

'AUMĀTAU

Tagata āfāina, Nu'u ma Afio'aga

E seāseā iai ni fa'amatalaga sesē e uiga i le sāuāina i totonu o 'āiga. O le 80% o tinā ma tama'ita'i na sāuāina e se pā'aga, latou te le'i līpotiina i leleo. 'Afaifoi e talanoa i se tagata o le 'āiga, uō ma isi, e tele lava ina nanā le tele o mea na tutupu, ae lē o le nonofo ma fa'atele [29].

Talitonu i le tagata āfāina/na āfāina ma 'aua le fa'amasino atu. Fa'aali lou lagolagoina o ia ma fai se tala e pei o le: "Talofo e. Fa'afetai ua e fa'asoa mai. Ai lava se faigatā ia te oe o nei mea na tutupu".

E leai se māasiasi i le tautala atu.

Ou te alofa ia te oe. O le mea lenā na ou pōina ai oe.

O le fuā o le māfua'aga lea o sāuāga i se so'otaga.

'AUMĀTAU

Tagata āfāina/na āfāina, tagata fa'atino sāuāga

E lē faaalia le alofa i le sauā po o le sauā.

O le fuā e māfua mai i le mana'oga e fa'atino le mālosi mā le pule fa'apea nafa māsanī ua 'atofa i ali'i ma tama'ita'i.

O se lagona mata'utia le fuā ma o se u'una'i ae lē se māfua'aga o sāuāga.

E leai se sāuāga i se so'otaga manuia lelei.

O le alofa moni ma le fa'amāoni e lē āfāina pe fa'amanu'alia ai se tagata; o le alofa e puipui ma fa'atāua. E iloa manino lea i 'āiga Sāmoa e talitonu, fa'atino, ma fa'atāuina talitonuga fa'avae ma agatausili o le Fa'asāmoa ma fa'alefa'atuatua.

[26] Ministry of Social Development NZ. Attitudes, values, beliefs about violence within families. Retrieved from <https://www.msd.govt.nz/documents/about-msd-and-our-work/publications-resources/research/campaign-action-violence-research/attitudes-values-and-beliefs-about-violence-within-families.pdf>.

[27] Safe Steps: Family Violence Response Centre, "Family Violence Myths & Facts". Retrieved from <https://www.safesteps.org.au/understanding-family-violence/family-violence-myths-facts/>.

[28] Ibid.

[29] Ibid.

VAEGA 4: Sāuāga Fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata

MANATU LĒ FA'AVAEA

O māfua'aga 'autū o Sāuāga fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata o le Ita, 'Ava mālosi ma vailā'au fa'asāina [30].

'AUMĀTAU

Tagata āfāina/na āfāina, Nu'u ma Afio'aga

TALAMONI

O le ita o se meafaigaluega lea e fa'aaogā e le fa'atino sāuāga e maua ai se mea 'olo'o mana'o ai. E mafai e le fa'atino sāuāga ona pulea mea uma 'auā e mafai ona tāofi se mea o fai pe 'āfai e tu'itu'i mai se tasi i le faitoto'a pe tatagi fo'i le telefoni; e tele fo'i ina tatu'i ma fea'a vaega o le tino e lē iloagōfie ai ni totoulia; ma latou te lē sāuāina fo'i tagata uma e fa'ao索ina lo latou "ita", peita'i, e fa'atalitali se'i leai ni molimau ona fa'atino loa lea o sāuāga i le tagata, fai mai e alofa i ai.

O le tele o matā'upu tau Sāuāga fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata ma sāuāga i totonu o 'āiga i Sāmoa e lipoti atu i leoleo, e lē iai le 'ava mālosi ma vailā'au fa'asāina. E lē gata i lea, e to'atele tagata taumafa 'ava mālosi ma fa'aaogā vailā'au fa'asāina ae latou te lē fa'atinoina ni sāuāga. O le tulaga moni, e mafai e le 'ava mālosi ma vailā'au fa'asāina ona ūna'i sāuāga e ala i le suia o le mafai ona tāofiofi lagona ma fa'aitiitia le 'onosa'i ma le fa'apalepale. Peita'i, e lē ni māfua'aga fa'avae ia o sāuāga.

FE'AU 'AUTŪ E FA'ASOA ATU I TALANOAGA

O āmioga o sāuāga o le filifiliga a le tagata.

O u'una'i o sāuāga le Ita, 'Ava mālosi ma vailā'au fa'asāina ae lē ni māfua'aga o sāuāga.

[30] Ministry of Social Development NZ. Attitudes, values, beliefs about violence within families. Retrieved from <https://www.msd.govt.nz/documents/about-msd-and-our-work/publications-resources/research/campaign-action-violence-research/attitudes-values-and-beliefs-about-violence-within-families.pdf>.

[31] See Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2018: National Public Inquiry into Family Violence (June 2018).

[32] Ibid.

VAEGA 4: Sāuāga Fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata

FESOASOANI

mo tagata galulue i fefa'asoaa'iga i le matā'upu o Sāuāga Fa'atino i se Pā'aga Vāvālalata (SPV) [33].

Manatua! O faiga fa'atāutala e fa'atino i se pā'aga vāvālalata, e tutupu i se Ta'amilosaga o Sāuāga – e fa'atino ma toe fa'atino ai āmioga sāuā ma mata'utia ma avea ma ta'amilosaga e tupu ma toe tupu pea i se so'otaga.

Manatua! E fa'aauau ta'amilosaga ona e faigatā i tinā ona tu'ua a latou pā'aga fa'atino sāuāga, ma e tele lava ina toe fo'i i ai.

Manatua! 'Āfai e talosaga mai mo se fesoasoani se tinā ua toe fo'i i lana pā'aga fa'atāutala, e tatau ona o tatou tali atu e pei lava o le ulua'i taimi lea ua vala'au mai ai.

Manatua! Fa'alogo ma Feso'ota'i: 'Āfai ua o'o i se tasi sāuāga fa'atino e se pā'āga vāvālalata ma talosaga mai mo se fesoasoani, ia 'avea oe o se tagata lagolago: "fa'alogo", fa'aali atu lou lagolagoina, 'aua e te fa'amasino atu pe taumafai e 'auai/aiā i le matā'upu. E mafai ona e tu'uina atu i ai fa'amatalaga e "feso'ota'i" atu ai i 'au'aunaga fesoasoani 'olo'o maua.

Manatua! Mataala e iloa fa'aiilo o se **tagata āfāina/na āfāina**: E mafai ona iloagōfie fa'aiologa o SPV, ae mafai fo'i ona lē iloagōfie. Manatua, e faigatā ona mātauina 'olo'o feagai se tagata ma SPV. Peita'i, e iai mea e mafai ona fesoasoani e fa'aiiloa ma mātauina ai po o feagai se tagata ma SPV:

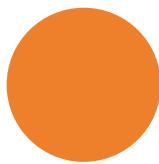
- Manu'aga e lē iloa le māfua'aga
- Suiga i uiga, e pei o le fa'atalalē ma lē mautonu o se tasi e māsanī lava ona mata'alia
- Māfaufauga ma āmioga o le fa'ao'o o manu'a ia te ia lava po o le pule i le ola
- Fefe ne'i iloa e le to'alua ana tala po o mea na fai
- Fefe ma māsalosalo
- Mā tagitagi

Manatua! Mataala e iloa fa'aiilo o se **tagata fa'atino sāuāga**: E so'ona fa'aaogā lona mālosi, e fesuisuia'i lana āmio, fa'aali uiga o le fuā, māsalosalo vale pe ita tusa lava pe leai se māfua'aga, māta'itū ma pulea fa'atinoga a lana pā'aga, fa'aaogā upu taufa'amata'u.

[33] See Office of the Ombudsman NHRI Samoa. Village Family Safety Committees Workplans and Activities (March 2020) pp. 15-10.

VAEGA 5: Sāuāga Fa'atino i Tamaiti

FA'AMATALAINA

O sāuāga fa'atino i tamaiti o so'o se itū'āiga sāuāga o le tino, sāuāga tau faigā 'āiga ma sāuāga o lagona – e aofia ai le tu'ulafoa'iina, leaga le tausiga, fa'aaogā e maua ai fa'amaniuiaga/tupe, āfāina ma faiga fa'atāutala – e fa'atino i se tamaitiiti e i lalo ifo o le 18 tausaga le matua [35].

O itū'āiga aupito ta'atele i Sāmoa e aofia ai [36]:

- **Sāuāga o le tino:** e aofia ai le pō, 'i'ini, tā, fea'a ma le sasa. E pei fo'i ona iai i le tele o isi atunu'u o le lalolagi, ua loa ma āu tupulagā ona fa'aaogāina fa'asalaga sasa/sāuāga i Sāmoa o se auala e fa'atonu ai tamaiti i lo latou tuputupu a'e. O le to'atele o o tatou tagata e talitonu e mana'omia le sasa e a'oa'i ai tamaiti i le sa'o ma le sesē.
- **Sāuāga tau faigā 'āiga:** e aofia ai faigā 'āiga tau feusua'iga fai fa'amālosi, mata'ifale, toso teine/tama ma isi itū'āiga faigā 'āiga fai fa'amālosi.
- **Faiga fa'atāutala i lagona/māfaufau:** e pei o upu taufāfafai, palauvale, upu fa'asāusili, fa'amāasiasi so'o, taufa'amata'u (ft., fa'aleagaina o meatōtino), folafolaga o le āfāina e o'o i ai.
- **Fa'atonu/sāuāga i upu:** fa'aaogāina o upu mamafa e fa'atonu ai tamaiti. 'Ātonu o ni māfua'aga o ia āmio o le lē mālamalama i le uiga o le fa'atonu/sāuāga i upu, po o le manatu fo'i o le auala lea e a'oa'i ai tamaiti talu ai o le ala fo'i lea na ola a'e ai latou. E faigatā ona fua le fa'atonu/sāuāina o tamaiti i upu talu ai e seāseā līpotiina. Peita'i, e mafai ona ogaoga taunu'uga. E māsanī lava ona ō fa'atasi ma sāuāga o le tino.
- **Sāuāga e mapuna a'e i le ita (frustration):** o le tele o taimi e fa'atonu/sāuāina tamaiti ae leai se sesē, a ua i'u i ai le ita o le matua i se mea e lē fiafia ai.
- **Fa'amata'u:** e tele taimi e feagai ai tamaiti ma faiga taufa'amata'u i totonu o 'ā'oga fa'apea auala o feso'ota'iga i luga o le initaneti.

O AI E AUPITO LAMATIA?

O le to'atele lava o tamaiti i Sāmoa ua iai se taimi ua feagai ai ma sāuāga. E sili atu le lamatia o tamaiti e iai a'afiaga tumau, tamaiti e 'ese o latou lagona mai manatu māsanī tau itūpā, fa'apea tamaiti vaetama ona o lo latou tala'aga/tulaga. Mo se fa'ata'ita'iga, e leaga atu le faiga o tamaiti vaetamaina po o tamaiti mai se isi usuga i lō fānau moni; e pei o le tala, E toso isi (tamaiti vaetama/mai se isi usuga), ae afisi isi (fānau moni) [37].

E lē na'o mātua e fa'atinoina sāuāga i tamaiti i Sāmoa. E fa'atino fo'i e isi tagata o 'āiga ma/po o tagata e tausia [38].

[34] World Health Organization, "Violence against Children". Retrieved from https://www.who.int/health-topics/violence-against-children#tab=tab_1. Accessed 20 October 2021.

[35] Global Partnership to End Violence Against Children, "Ending violence against children: Key messages and statistics". Retrieved from https://www.end-violence.org/sites/default/files/paragraphs/download/Key%20Messages_Short_0.pdf.

[36] Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2018: National Public Inquiry into Family Violence (June 2018) pp. 66-81.

[37] Ibid.

[38] Ibid.

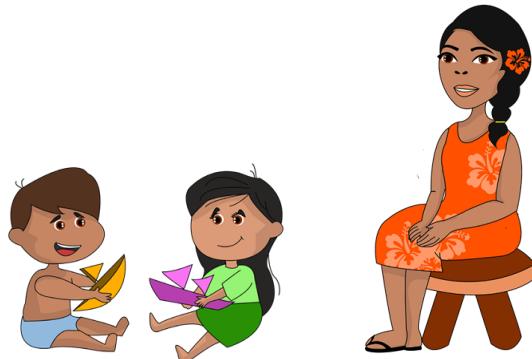

VAEGA 5: Sāuāga Fa'atino i Tamaiti

Sāuāga fa'atino i tamaiti i Sāmoa

SOURCE: Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2018: National Public Inquiry into Family Violence (June 2018).

Sāuāga e mapuna a'e i le ita

O se tasi o matā'upu na fa'aalia so'o i le gāsologa o le Sā'ilī'iliga, o le manatu lea, o le tele o taimi e sāuāina tamaiti ona ua i'u i ai le ita o mātua i se/ni mea e lē o fiafia ai.

Sāuāga o le tino: 86%

na fea'a, tatu'i po o isi faiga fa'atāutala.

Faigā 'āiga fa'atāutala & mata'ifale: 9.5%

tama'ita'i na fa'ailoa mai na toso e se tagata o lo latou lava 'āiga.

Sāuāga i upu mamafa: 87%

na feagai ma folafolaga o sāuāga i totonu o le si'osi'omaga o le 'āiga.

Fa'aaogāga o tamaiti i faigā 'āiga ia maua ai tupe & fa'aaogāga o tamaiti i ata mātāgā

Na mātauina fo'i e le Sā'ilī'iliga le iai o isi itū'āiga faiga fa'atāutala tau faigā 'āiga e a'afia ai tamaiti. O le fa'aaogāina lea o tamaiti (tama ma teine) i faigā 'āiga ia maua ai tupe, ma ata mātāgā e fa'aaogā ai tamaiti. "Ua tou fa'afogofaga i turisi e ò mai i inei mo faigā 'āiga ma tamaiti (tama)? Ioe, ua tupu ma 'olo'o tupu. E iai matā'upu ua līpoti mai ma ua matou vā'ai fo'i i ai." ~ Leoleo, Ofisa o Leoleo i Nofoga i Nu'u i Tua, Sā'ilī'iliga: Avanoa Fa'alaua'itele e Fa'aali ai Manatu.

TAUNU'UGA O SĀUĀGA FA'ATINO I TAMAITI [39]

- E ātili sasao ai le Ta'amilosaga o Sāuāga Tu'ufa'asolo i Augātupulaga:** O le sāuāina o se tamaitiiti po o lona molimauina o sāuāga i totonu o 'āiga, e mafai ona i'u ai i le talia e le tamaitiiti o sāuāga ma 'avea fo'i o sana āmio e fa'atino i isi tagata pe 'ā o'o ina ua tagata matua.
- Fa'afitāuli tau āmio:** E lamatia atu tamaiti sāuāina i fa'afitāuli tau āmio e pei o le fa'amisa, solitulafono ma āmio lē tāupulea, ma e lē lelei so'otaga tau agafeso'ota'i. E ono iai fo'i uiga o le lē lagona o le alofa i isi ma e ono 'avea fo'i o se fa'atino sāuāga.
- E lē lelei taunu'uga i faigāuō ma so'otaga:** o le tu'ufa'asolo o sāuāga mai le tasi augātupulaga i le isi tupulaga a o lāiti, e iai le a'afiaga i a latou so'otaga ma pā'aga vāvālalata pe 'ā o'o ina mātutua, fa'apea fo'i le 'avea o i latou o ni mātua e mafai ona tali lelei atu i lagona o a latou fānau.

[39] World Health Organization, "Violence against Children: key facts", (June 2020). Retrieved from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>. Accessed 19 October 2021.

VAEGA 5: Sāuāga Fa'atino i Tamaiti

- **Ua solia aiā tatau a tagata soifua ma tutupu mai ai isi lamatiaga:** O le fa'atonu/sāuāga o le tino ma upu mamafa ua solia ai fa'amanuiaga tatau mo le tamaitiiti ma tutupu mai ai isi lamatiaga o le 'avea o se tasi e sāuāina po o se tagata fa'atino sāuāga pe 'ā matua.
- **E i'u i le maliu:** O le fasioti tagata, e tele ina fa'aaogā ai 'āu'upega e pei o naifi ma meafaitino malō, o se tasi lea o māfua'aga aupito ta'atele e fā, o le māliliu o tupulaga talavou, ma o le 80% o tagata āfāina ma tagata fa'atino sāuāga, o tama.
- **E i'u i manu'aga tūgā:** Mo se tagata e to'atasi e maliu ona o le fasioti tagata, e faitau selau ali'i āfāina i sāuāga a tupulaga talavou e āfāina i manu'aga tūgā ona o fusu'aga ma le fa'ao'olima.
- **E i'u i āmio lē lelei mo le soifua mālōlōina:** O tamaiti e ola a'e i se si'osi'omaga o sāuāga ma isi fa'afitāuli e telē le lamatiaga e ulaula tapa'a, so'ona fa'aaogā le 'ava mālosi ma vailā'au fa'asāina, ma fa'atino faigā 'āiga lē saogalēmū. E maualuga atu fo'i le lamatiaga e maua i le popole, fā'atu, fa'anoanoa ma isi fa'afitāuli i le mālōlōina o le māfaufau fa'apea le pule i le ola.
- **Taunu'uga tau soifua mālōlōina:** E i'u i ma'itaga e le'i fuafuaina, fa'apapāina o pepe e le'i fānanau mai, fa'afitāuli o ma'i e patino i tama'ita'i, ma fa'ama'i e fe'avea'i e feusua'iga, e aofia ai le HIV.
- **E a'afia ai avanoa:** O tamaiti e ola a'e i se si'osi'omaga o sāuāga ma isi fa'afitāuli e telē le lamatiaga e ono fa'ama'amulu mai ā'oga, faigatā ona maua ma tumau i se galuega, ma e telē le avanoa e 'avea ai o se tagata sāuāina pe fa'atino sāuāga ma fa'ao'o manu'a ia i latou lava.

x x x x
x x x x
x x x x
x x x x

VAEGA 5: Sāuāga Fa'atino i Tamaiti

MANATU LĒ FA'AVAEA

O le tele o tagata fa'atino sāuāga tau faigā 'āiga i tamaiti o tagata 'ese ma tagata e lē māsanai ai/tagata e lē felāta'i a latou so'otaga [40].

TALAMONI

Manatu lē fa'avaea po'o se Talamoni, e taua lou fa'asa'o'ina o Manatu lē fa'avaea o lo'o fa'alauiloa'ina ai sāuāga i le taimi o talanoaga.

Fa'asoa atu i lou 'āiga, nu'u ma tagata lautele TALAMONI ma FE'AU 'AUTŪ ina ia puipui mai ai latou ma tagata uma mai sāuāga!

FE'AU 'AUTŪ E FA'ASOA ATU ITALANOAGA

la fa'amautinoa i taimi uma e 'āto'atoa lou fa'atuatuaaina o tagata e va'aia lau fānau.

'AUMĀTAU

Na'o teineiti e tutupu ai sāuāga ma faigā fa'atāutala tau faigā 'āiga [41].

'AUMĀTAU

Mātua, Nu'u ma Afio'aga

O le tele o sāuāga tau faigā 'āiga, e fa'atino e tagata e iloa e le tamaitiiti āfāina. Na fa'afogoga le Sā'ilī'iliga i Sāuāga i Totonu o 'Aiga i Sāmoa, i le tele o tala o sāuāga tau faigā 'āiga fa'atino i tamaiti, na fa'atino e ni tagata o o latou lava 'āiga e vāvālalata so'otaga. O isi tagata fa'atino sāuāga ta'atele e aofia ai faiā'oga, faife'au, tuā'oi, tagata e faigaluega fa'atasi po o uō. E leai fo'i se tapula'a o le mātutua o tagata fa'atino sāuāga, e pei fo'i ona iloa i su'esu'ega ma sā'ilī'iliga i isi atunu'u o le lalolagi.

Mātua, Nu'u ma Afio'aga

O se manatu lē fa'avaea mata'utia le manatu lea na'o teineiti e tutupu ai sāuāga tau faigā 'āiga. E mata'utia talu ai, o lona uiga e lē āmana'ia tele tama ma o le māfua'aga lea e lamatia tele ai, ma leai ai ni auala e lagolago ma fesoasoani ai i nei tamaiti. E iai mata'upu fa'apea ua fa'amauina i le Sā'ilī'iliga i Sāuāga i Totonu o 'Aiga i Sāmoa ua a'afia ai tamaiti/Fa'afāfine i sāuāga tau faigā 'āiga, ae tele mata'upu fa'apea e lē lipotiina.

E lamatia fo'i tama lāiti i sāuāga ma faiga fa'atāutala tau faigā 'āiga, e pei fo'i o teineiti.

E iai le aiā tatau a tamaiti uma (teine iti, tama iti, e aofia ai Fa'afāfina ma Fa'atama lāiti fa'apea tamaiti e iai a'afiaga tūmau) i se òлага e sa'oloto ai mai so'o se itū'āiga sāuāga.

[40] Ibid.

[41] Jill Davies, Family Violence Prevention Fund: A guide for domestic violence advocates (2009). Retrieved from [https://www.futureswithoutviolence.org/userfiles/file/Children_and_Families/Advocates%20Guide\(1\).pdf](https://www.futureswithoutviolence.org/userfiles/file/Children_and_Families/Advocates%20Guide(1).pdf).

VAEGA 5: Sāuāga Fa'atino i Tamaiti

MANATU LĒ FA'AVAEA

E le'i iai se āfāina o le pō a o la'iitiiti [42].

TALAMONI

E ono i'u ina maua'a i tamaiti na ola a'e i se 'āiga e fa'atino ai sāuāga ni uiga e manatu ai e lē āfāina fo'i lo latou fa'aaogāina o sāuāga. E lē sa'o ma e leai fo'i ni fa'amāoniga o fa'amatalaga nei: "ia, ou te le'i āfāina ai lava", po o le, "o le māfua'aga lenā ua ou manuia ai nei". E lē tutusa le mālosi o tamaiti e tatali ai sāuāga latou te fetaia'i. E iai tamaiti e matuā āfāina atu nai lō isi ona o sāuāga

FE'AU 'AUTŪ E FA'ASOA ATU I TALANOAGA

E 'ese'ese le mafai o tamaiti ona tatali sāuāga latou te fetaia'i. E mana'omia le mātauina lelei o auala e tali atu ai tamaiti i sāuāga ina ia mafai ona fesoasoani i ai.

'AUMĀTAU

O le ola a'e o se tamaitiiti i se si'osi'omaga o sāuāga, e i'u ina matua ma 'avea fo'i o se tagata fa'atino sāuāga po o se tasi e sāuāina [43].

Mātua, Nu'u ma Afio'aga

'AUMĀTAU

Mātua, Nu'u ma Afio'aga

E lē mautinoa e i'u ina 'avea o se tagata fa'atino sāuāga se tamaitiiti e ola a'e i se si'osi'omaga o sāuāga ma e lē mautinoa fo'i e tūmau pea a'afiaga lē lelei ona o ia sāuāga; e to'atele tamaiti ma tupulaga talavou e maoa'e lo latou mafai ona sao mai a'afiaga o sāuāga ma fa'auau se ūlaga e sa'oloto 'āto'atoa mai sāuāga.

E fa'ateleina le avanoa e 'avea ai se tamaitiiti e ola a'e i se si'osi'omaga o sāuāga, o se tagata āfāina po o se tagata fa'atino sāuāga. Peita'i, e lē fa'apea e mautinoa 'ole'ā 'avea o se tagata āfāina po o se tagata fa'atino sāuāga. O lona uiga, e mafai ona ola a'e se tamaitiiti i se si'osi'omaga o sāuāga ma 'avea o se tagata matua e ola i se ūlaga e sa'oloto 'āto'atoa mai sāuāga, ma e to'atele i latou ua mafai.

'Aua le fa'asi'ugutua tamaiti e ola a'e i se si'osi'omaga o sāuāga ma fa'apea e matua a'e ma 'avea fo'i o se tagata fa'atino sāuāga po o se tagata e sāuāina.

[42] Ibid. See also Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2018: National Public Inquiry into Family Violence (June 2018).

[43] Ibid.

VAEGA 5: Sāuāga Fa'atino i Tamaiti

MANATU LĒ FA'AVAEA

E maua mai āmioga o sāuāga ma āmio lē tauplea a tamaiti mai le ā'oga ma fafo atu o le 'āiga [44].

TALAMONI

E mafai ona pu'eina e tamaiti āmioga mai nofoaga 'ese'ese. Peita'i, o le tele o ia āmioga, e maua mai lava i totonu o le 'āiga.

FE'AU 'AUTŪ E FA'ASOA ATU ITALANOAGA

O le tele lava o taimi, e a'oa'oina le tamaitiiti i sāuāga i totonu o lona 'āiga.

E fa'ata'ita'i e tamaiti mea e vā'ai ma fa'alogo i ai mai o latou mātua ma tagata o o latou 'āiga e felāta'i a latou so'otaga.

'AUMĀTAU

Pau lava le auala e fa'atonu ai o le sasa. E leai se aogā o upu [45].

E lē se sāuāga le ta pō o tamaiti, a o le fa'atonu/a'oa'i.

Mātua, Nu'u ma Afio'aga

E iai isi auala e fa'atonu ai tamaiti e aunoa ma le sasa ma le pō. Mo se fa'ata'ita'i, o le talanoa i ai e fa'asao se āmio, fa'amālamalama lelei ma fa'asoa.

O le agaga o le fa'atonu, e mo le ola manuia o le tamaitiiti. O taunu'uga o sāuāga, e lē o le ola manuia o le tamaitiiti ma e leai se 'alofaga mai lea talamoni.

O le fa'atonu, o le fa'asinoala ae lē o le sāuāina

So'o se fa'atinoga (upu po o gāoioiga) fa'asaga i se tamaitiiti e i'u atu i taunu'uga ua talia e māfua mai i sāuāga, o le sāuāina lava lea o le tamaitiiti ae lē o le fa'atonuina.

'AUMĀTAU

Mātua, Nu'u ma Afio'aga

E māsanī ona sāuāina tamaiti ona ua fiu mātua i ana āmio [46].

E tele taimi e tu'ua'i ai i se mea na fai e tamaiti sāuāga o le tino ma upu e lafo i ai. Peita'i, e iai isi māfua'aga ua lē lava ai le 'onosa'i a mātua ma i'u ai i tamaiti, e pei o fa'afitāuli tautupe ma fa'alavelave o le 'āiga.

O talanoaga tatala e aunoa ma le ita e mafai ona fesoasoani e fausia feso'otaiga lelei.

'AUMĀTAU

Mātua, Nu'u ma Afio'aga

[44] Ibid.

[45] Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2018: National Public Inquiry into Family Violence (June 2018).

[46] Ibid.

VAEGA 5: Sāuāga Fa'atino i Tamaiti

MANATU LĒ FA'AVAEA

O teineiti e fai lā'ei lē talafeagai ma fa'atōsina, ua sa'iili lava e i latou sāuāga tau faigā 'āiga [47].

TALAMONI

E leai se so'otaga o lā'ei o se tagata ma le mana'o e fai se faigā 'āiga ma se isi tagata. E fa'aleo sa'o le maliega i se faigā 'āiga ma se isi. E leai, leai lava se taimi e 'avea ai ou lā'e o fu o se vala'aulia e toso ai oe e se isi. O le tagata solitulafono, o ia lenā e pa'u i ai le fa'atinoga o le osofa'iga. Ua mimilo e lenei manatu lē fa'avaea le meamoni, e ala i le si'i o le tu'ua'iga mai le tagata solitulafono, ma fa'ati'et'i e i luga o le tagata āfāina.

'AUMĀTAU

E la'iitiiti atu avanoa e a'afia ai i sāuāga tamaiti e iai a'afiaga tumau o le soifua ('aemaise lava a'afiaga o le māfaufau), nai lo tamaiti e leai ni a'afiaga tumau [49].

Mātua, Nu'u ma Afio'aga

FE'AU 'AUTŪ E FA'ASOA ATU I TALANOAGA

O fa'atinoga tau faigā 'āiga, e tatau lava ona iai le maliega a tagata uma e to'alua.

O sāuāga tau faigā 'āiga ma faigā 'āiga fa'amālosi e aofia ai le mata'ifale ma le toso teine/tama, o se solitulafono lea i lalo o le Tulafono o Solitulafono 2013, ma e mafai ona nofosalā i le falepuipui mo se vaitaimi e lē silia le 20 tausaga se tagata e fa'amāonia le solitulafono [48].

O le tu'ua'ia o sāuāga tau faigā 'āiga i lavalava o teineiti, ua 'ave'ese ai le sesē mai le tagata fa'atino sāuāga, ma fa'ati'et'i e atu i luga o le teineitiiti āfāina.

Mātua, Nu'u ma Afio'aga

E mana'omia e tamaiti e iai a'afiaga tumau o le soifua le lagona atu o o latou leo ma ia talitonuina, 'ae lē o le fa'asi'ugutua ona fa'apea e iai o latou a'afiaga tumau.

'AUMĀTAU

[47] Ibid.

[48] See Vaega 7, Tulafono o Solitulafono 2013.

[49] Resilience, "Sexual Violence Myths & Facts". Retrieved from <https://www.ourresilience.org/what-you-need-to-know/myths-and-facts/>. Accessed 23 October 2021.

[50] Ibid.

VAEGA 5: Sāuāga Fa'atino i Tamaiti

MANATU LĒ FA'AVAEA

O le Feagaiga mo le Puipuiga o Fa'amanuiaga Fa'avae o le Ola o le Tamaitiiti (CRC) e o'o ai i le si'itia o le fa'aaogāina o vailā'au fa'asāina ma le so'ona inu ava mālosi, faigā āiga e lē tausisi i se pā'aga se tasi, āmioga lē tāupulea, sāuāga ma le pule i le ola [51].

Ua aiā le CRC i le matāfaioi a mātua e fa'atonu ma tausi ai a latou fānau [52].

TALAMONI

E leai ni aiā tatau i le CRC e fa'ataga ai tamaiti e fa'atino āmioga e pei ona tā'u fa'apea. E lē 'ave'eseina fo'i le aiā tatau a mātua e tausi ai a latou fānau i auala e manatu ai. Peita'i, o sāuāga e fa'atino i tamaiti e iai le sao i itū'āiga manatu nei e fa'apea ua lē āva tamaiti m.m.f. [53].

'Olo'o fa'apea mai le Fuai'upu 18 o le CRC, o mātua e iai le ulua'i matāfaioi tau'ave o le tausiga ma le ātīna'ega o le tamaitiiti, e aofia ai le fa'atonu i auala talafeagai. E leai se isi lava tapula'a o iai e fa'aitiitia ai le aiā tatau a mātua e tausi ma fa'atonu a latou fānau.

FE'AU 'AUTŪ E FA'ASOA ATU ITALANOAGA

O le CRC 'olo'o iai fa'amanuiaga fa'avae mo le ola manuia o le tamaitiiti ina ia fa'amautinoa lo latou ātīna'ega ma lo latou sa'olotoga mai fa'atinoga e lē ōgatasi ma lo latou ola manuia. O se tasi la o ia fa'amanuiaga fa'avae, o le fa'amautinoa lea e ola a'e i se si'osi'omaga e sa'oloto mai sāuāga ma isi faiga fa'atāutala po o fa'asalaga e lē tusa ma le faiga o se tagata soifua.

Na fausia le CRC mo le puipuiga o le tamaitiiti fa'apea aiā tatau a mātua. E leai ni isi tapula'a o iai i le aiā tatau a mātua e tausi ma fa'atonu a latou fānau.

'AUMĀTAU

Mātua, Nu'u ma Afio'aga

[51] Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2015 and village consultations. Retrieved from https://ombudsman.gov.ws/wp-content/uploads/2019/01/2015_State-of-Human-Rights-Report-General_English.pdf.

[52] Ibid.

[53] Ibid.

VAEGA 5: Sāuāga Fa'atino i Tamaiti

FESOASOANI

mo tagata galulue i fefa'asoaa'iga i le matā'upu o sāuāga fa'atino i tamaiti [54]

Manatua! E ono lē mālamalama tamaiti i mea uma e aofia ai le tu'uina atu o lana maliega. O lea e tāua ai lou fa'amatalaina lelei i ai ina ia o latou iloa ma mālamalama.

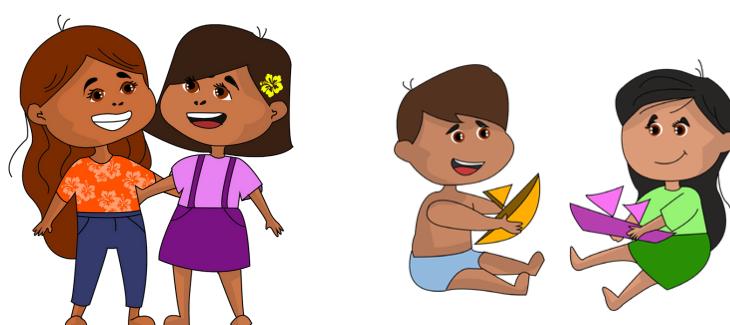
Manatua! Āfai ua e iloa o se tamaitiiti lea 'olo'o feagai ma faiga fa'atāutala ma ua i se tulaga matuā lamatia, fa'afeso'ota'i pulega talafeagai mo se fesoasoani. E mafai ona aogā Pepa mo le 'auina atu 'olo'o i le Vaega 7: Puna'oa mo Tagata Fesoasoani.

x x x x
x x x x
x x x x
x x x x

Manatua! E laualuga i taimi uma le mea e aupito sili ona lelei mo le manuia o le tamaitiiti. So'o se fa'atinoga e fesoasoani i tamaiti āfāina i sāuāga po o faiga fa'atāutala, e tatau ona faia mo le manuia o le tamaitiiti.

Manatua! Ia mautinoa e fa'aaogā le gagana e faigōfie ona mālamalama ai le tamaitiiti i taimi uma e talanoa ai i ai.

Manatua! E mafai ona 'avea o se lu'i tele fefa'asoaa'iga ma mātua e uiga i sāuāga fa'atino i tamaiti. E mafai fo'i ona iai itū tou te ono fe'ese'esea'i ai. E tāua lou fetu'utu'una'i ma lou fetāla'i ina fausia se avanoa saogalēmū e tatala mai manatu ma sa'oloto ai mātua e fa'asoa mai, e aunoa ma le fa'amasinoina o o latou tomai i le tausiga o a latou fānau.

[54] Jill Davies, Family Violence Prevention Fund: A guide for domestic violence advocates (2009). Retrieved from [https://www.futureswithoutviolence.org/userfiles/file/Children_and_Families/Advocates%20Guide\(1\).pdf](https://www.futureswithoutviolence.org/userfiles/file/Children_and_Families/Advocates%20Guide(1).pdf).

Fa'atāua le isi tagata soifua

VAEGA 6: Sāuāga fa'atino i isi vaega (Tagata e iai a'afiaga tumau o le soifua, tagata ua matua le soifua, nofotane ma faiāvā, Fa'afafine ma Fa'atama, ma isi so'otaga i totonu o le 'āiga)

FA'AMATALAINA

E lē fa'ailoga tagata sāuāga. E a'afia ai fo'i isi vaega, e lē na'o tinā ma tama'ita'i ma tamaiti. E tutupu fo'i sāuāga i Tagata e iai A'afiaga Tumau o le Soifua, Fa'afafine, Fa'atama, tagata ua matua le soifua fa'apea isi so'otaga i totonu o le 'āiga e aofia ai nofotane ma faiāvā, i sāuāga o le tino, lagona po o sāuāga i upu e lafo i ai [55].

O AI E AUPITO LAMATIA?

O le ta'atele ma le 'avea o se faiga māsanī le lafo o upu fa'atāutala i Fa'afafine, ua fa'apea ai lava le to'atele e lē o se fa'afitāuli ma o le tele lava o tagata e faia lea āmio o mātua. E lē gata i lea, e tele ina sāuāina tamaiti e aliali mai ai ni uiga teine e o latou 'āiga. E lē līpotiina nei faiga ona o le fa'amata'u o tamaiti āfāina, le fefe i taunu'uga e o'o i ai po o le fa'atō e le 'āiga, le leai o ni auala aogā lelei e fō'ia ai, ma le talitonuga e leai se solitulafono ua fa'atinoina [56].

E feagai fo'i Tagata e iai A'afiaga Tumau o le Soifua ma sāuāga e lē gata mai o latou lava 'āiga, a o isi. E feagai Tagata e iai A'afiaga Tumau o le Soifua 'aemaise lava tama'ita'i, ma faiga fa'atāutala ma le fa'aaogā e maua ai tupe ma e tele lava ina lē līpotiina [57]. O se itū e fa'anoanoa ai, e to'atele tagata i Sāmoa e iai le manatu sesē, e lē lamatia Tagata e iai A'afiaga Tumau o le Soifua talu ai o i latou o tagata e iai a'afiaga tumau. E lē sa'o lea manatu! O nei manatu sesē e lē gata ina sao ai faiga fa'atāutala 'olo'o fa'atino i Tagata e iai A'afiaga Tumau, ae ātili lamatia ai nei tagata i sāuāga i totonu o 'āiga.

E feagai fo'i tagata ua matua le soifua ma sāuāga o le tino ma upu mai a latou fānau ma isi tagata o le 'āiga. E iai tagata ua matua le soifua ua tu'ulāfoa'iina e o latou 'āiga ma ua ātili ai ona lamatia lo latou saogalēmū [58].

O le tulaga o nofotane ma faiāvā i totonu o le 'āiga Sāmoa, ua feagai ai ia tagata ma faiga fa'atāutala mai 'āiga o o latou ta'ito'alua. O le va'aiga a 'āiga, e maualalo ifo le tulaga o le Nofotane ma le Faiāvā i lo isi tagata o le 'āiga ma o se tulaga ma'ale'ale lea mo ia tagata. O faiga fa'apea, o le solia lava lea o aiā tatau a ia tagata ma ōia ai talitonuga fa'avae o le Fa'asāmoa o le feāvata'i ma le fepuipuia'i [59].

E ta'atele fo'i sāuāga fa'atino i le vā o ali'i (ft. uso ma le uso po o le uso o le tamā/tuagane o le tinā) sāuāga i le vā o tama'ita'i (ft. uso ma le uso po o le uso o le tinā/tuafafine o le tamā) ma sāuāga i le vā o tagata o le 'āiga lava latou, ma e tele ina lē talanoaina [60].

[55] Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2018: National Public Inquiry into Family Violence (June 2018) pp. 98-100.

[56] Ibid.

[57] Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2016: Rights of Persons with Disabilities (June 2016).

[58] Office of the Ombudsman NHRI Samoa, State of Human Rights Report 2018: National Public Inquiry into Family Violence (June 2018) pp. 98-100.

[59] Ibid, pp. 91-92.

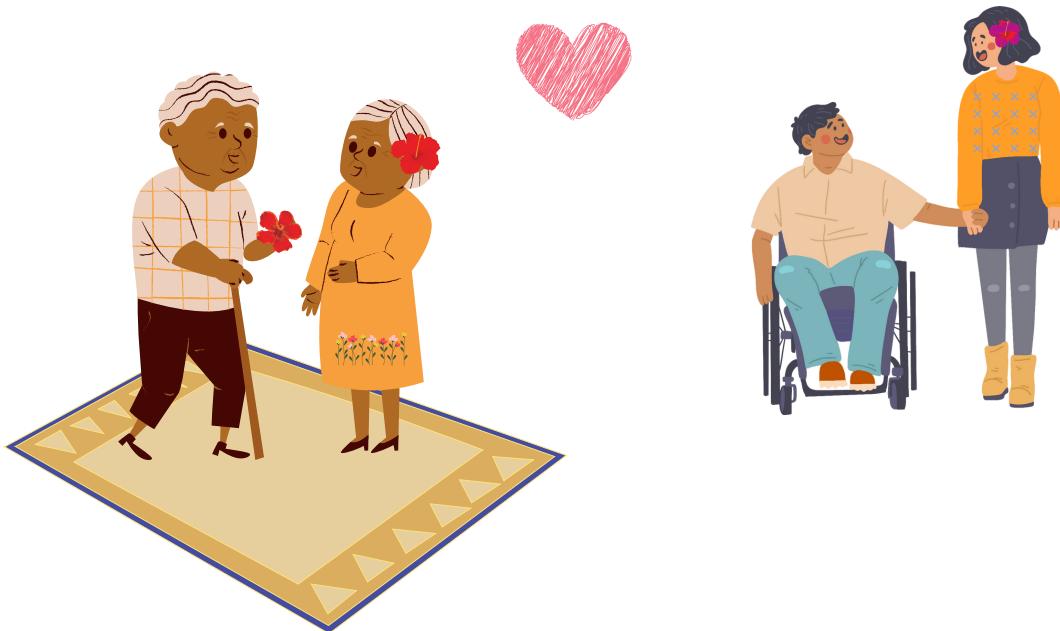
[60] Ibid, p. 94.

VAEGA 6: Sāuāga fa'atino i isi vaega (Tagata e iai a'afiaga tumau o le soifua, tagata ua matua le soifua, nofotane ma faiāvā, Fa'afāfine ma Fa'atama, ma isi so'otaga i totonu o le 'āiga)

Taunu'uga o sāuāga fa'atino i isi vaega [61]

- **Mālōlōina o le māfaufau ma le fa'a'esea:** e mafai ona i'u sāuāga i le fa'anoanoa ma lē toe maua se fiafia, fā'atu ma o isi tagata e i'u i le pule i le ola. E mafai fo'i ona lagona ai e isi tagata e aofia ai tagata ua matua le soifua ma Tagata e iai A'afiaga Tumau o le Soifua, le fa'a'esea ma le ma'ale'ale o tulaga ua o'o i ai.
- **Taunu'uga i so'otaga:** o sāuāga fa'atino pea i isi tagata o le 'āiga e mafai ona i'u ina āfāina ai so'otaga ma i'u i le mālepelepe o 'āiga ma nu'u ma afio'aga.
- **E ātili sasao ai isi sāuāga:** e fānau e sāuāga isi sāuāga. 'Āfai e lē fō'ia sāuāga i le vā o tagata o 'āiga ma nofotane ma faiāvā fa'apea isi tagata o le 'āiga, e mafai ona tutupu a'e ai isi sāuāga ma fa'apea ona o'o ai i se ta'amilosaga o sāuāga e pagātia ai tagata uma.
- **E fa'amautūina ai le fa'a'esea ma le fa'ailogā tagata:** o sāuāga fa'atino i Fa'afāfine ma Fa'atama, Tagata e iai A'afiaga Tumau o le soifua, ma nofotane ma faiāvā, e mafai ona saga fa'amautūina ai le fa'a'esea ma le fa'ailogā tagata e fa'avae i a'afiaga tumau o le soifua, lagona ma le tulaga o le tagata i totonu o le 'āiga.
- **Manu'aga:** e mafai ona i'u sāuāga i le tāofia o se tasi i le falema'i, manu'aga ma totoulia, lē mafai ona gāoioi pe fa'atino ni galuega, pe o'o lava i le maliu.
- **E a'afia ai avanoa:** o tagata e ola i se si'osi'omaga o sāuāga ma isi fa'afitāuli, e telē le lamatiaga e ono fa'ama'amulu mai ā'oga, faigatā ona maua ma tumau i se galuega m.m.f.

VAEGA 6: Sāuāga fa'atino i isi vaega (Tagata e iai a'afiaga tumau o le soifua, tagata ua matua le soifua, nofotane ma faiāvā, Fa'afāfine ma Fa'atama, ma isi so'otaga i totonu o le 'āiga)

MANATU LĒ FA'AVAEA

TALAMONI

Manatu lē fa'avaea po'o se Talamoni, e taua lou fa'asa'o'ina o Manatu lē fa'avaea o lo'o fa'alauiloa'ina ai sāuāga i le taimi o talanoaga.

Fa'asoa atu i lou 'āiga, nu'u ma tagata lautele TALAMONI ma FE'AU 'AUTŪ ina ia puipui mai ai latou ma tagata uma mai sāuāga!

FE'AU 'AUTŪ E FA'ASOA ATU I TALANOAGA

E lē sāuāina tagata e iai a'afiaga tumau o le soifua [61].

E feagai fo'i Tagata e iai A'afiaga Tumau o le Soifua ma sāuāga e fa'atino e lē gata o tagata o o latou lava 'āiga ae fa'apea fo'i isi tagata. E feagai Tagata e iai A'afiaga Tumau o le Soifua 'aemaise lava tama'ita'i, ma faiga fa'atūtala ma faiga e maua ai tupe. Peita'i, e tele lava ina lē līpotiina. O se itū e fa'anoanoa ai, e to'atele tagata i Sāmoa e iai le manatu sesē, e lē lamatia Tagata e iai A'afiaga Tumau o le Soifua talu ai o i latou o tagata e iai a'afiaga tumau. E lē sa'o lea manatu!

E tatau ona talitonuina Tagata e iai A'afiaga Tumau o le Soifua, ae lē o le fa'asi'ugutua ona o o latou a'afiaga tumau.

'AUMĀTAU

Mātua, Nu'u ma Afio'aga

E seāseā sāuāina Fa'afāfine ma Fa'afātama [62].

Na fa'aiilo mai i le Līpoti o le Sā'ilī'iliga Lautele i Sāuāga i Totonu o 'Āiga, e tele taimi e ogaoga ai le sāuāina o Fa'afāfine ma Fa'atama e o latou lava 'āiga ma e lē līpotiina talu ai le taufa'amata'uina o tagata āfāina, le fefe i isi tulaga e o'o i ai ma le fa'atō e le 'āiga, le leai o ni auala aogā lelei e fō'ia ai, fa'apea le talitonuga e leai se solitulafono ua fa'atinoina.

E lē filifili pe fa'aiologa tagata sāuāga; e a'afia ai tagata uma po o ā o latou lagona tau itūpā ma lagona o le tagata lava ia.

Āmana'ia ma fa'atāua tagata uma. 'Aua e te fa'amasino atu!

"Ia faia i isi e pei ona e loto i ai latou te faia ia te oe." - Luka 6:31

'AUMĀTAU

Mātua, Nu'u ma Afio'aga

[61] Ibid.
[62] Ibid.

VAEGA 6: Sāuāga fa'atino i isi vaega (Tagata e iai a'afiaga tumau o le soifua, tagata ua matua le soifua, nofotane ma faiāvā, Fa'afāfine ma Fa'atama, ma isi so'otaga i totonu o le 'āiga)

MANATU LĒ FA'AVAEA

O nofotane ma faiāvā o pologa e faia uma fe'au a 'āiga o o latou ta'i'ito'alua [63].

TALAMONI

O Nofotane ma Faiāvā o tagata soifua e tatau ona āmana'ia ma fa'atāua e pei o isi tagata o le 'āiga. E iai o latou nafa ma sao tāua i le ātīna'ega o 'āiga.

FE'AU 'AUTŪ E FA'ASOA ATU I TALANOAGA

la tutusa ma tonu le faiga o tagata uma. Fa'atāua atu ma laualuga le manatu o maupaolo ae lē o le nofotane po o le faiāvā.

'AUMĀTAU

Mātua, Nu'u ma Afio'aga

XXX

XXX

FESOASOANI

mo tagata galulue i fefasasoaa'iga i le matā'upu o sāuāga fa'atino i isi vaega

Manatua! Fesoasoani muamua i le tagata e sa'ilili se fesoasoani, ae e te le'i taumafai atu i ai e fa'amatala a latou tala.

Manatua! E lē na'o ni vaega patino e tutupu ai sāuāga. E tāua lou mautinoa o le sa'o ma le fetāla'i o lou māfaufau.

Manatua! E 'ese'ese uma auala a tagata e tali ai manu'aga ma āfāina mai sāuāga i totonu o 'āiga. E tāua lou manatua o le itū lea ina ia mautinoa e 'ogātotonu le tagata āfāina i lau tali atu ma e lē fa'aopoopo ai se isi āfāina.

[63] Ibid.

44

TA'IALA MO TALANOAGA

x x x
x x x
x x x
x x x

VAEGA 7: Puna'oa mo Tagata 'olo'o Galulue e Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga

PUNA'OA 1: FA'ATINOGA TATAU MA FA'ATINOGA LĒ TATAU

Fa'atinoga tatau

- Talitonu i le tagata āfāina/na āfāina
- Tatala lau fa'alogo ma lou māfaufau ma fa'ailoa atu e te mālamalama
- Fa'alogo ma le toto'a ma fa'ailoa atu ou lagona o le lagolago
- 'Aua le fa'alaua'iteleina fa'amatalaga
- Āmana'ia le puipuiga o fa'amatalaga o le tagata āfāina/na āfāina
- Sa'ilili se maliega ae le'i 'auina atu le tagata i se 'au'aunaga fesoasoani po o le talosagaina o se poloa'iga tau puipuiga e fai ma sui o le tagata āfāina/na āfāina
- 'Auina atu le tagata āfāina/na āfāina i 'au'aunaga lagolago mo fesoasoani mai tagata tomai fa'apitoa

Fa'atinoga lē tatau

- Fa'amasino atu
- Tu'uā'i le tagata āfāina i fa'atinoga a le tagata fa'atino sāuāga
- Pupuni āmioga a le fa'atino sāuāga
- Fautua i le tagata āfāina/na āfāina e toe fo'i i le to'alua/pā'aga, 'aemaise lava pe 'āfai e lamatia ai lo latou saogalēmū
- Fai atu i le tagata āfāina/na āfāina e toe fetulua'i ma 'onosa'i āmio a le fa'atino sāuāga
- Tu'uina atu fautuaga tau tomai fa'apitoa po o ni fautuaga e ātili fa'amana'alia pe fa'aopoopo ai ni isi āfāina i le tagata āfāina/na āfāina

VAEGA 7: Puna'oa mo Tagata 'olo'o Galulue e Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga

PUNA'OA 2: ITŪ TĀUA E TAGA'I I AI A O FESOASOANI I SE TAGATA ĀFĀINA/NA ĀFĀINA I SĀUĀGA I TOTONU O 'ĀIGA

'Āfai ua e māsalosalo po ua e iloa ni sāuāga 'olo'o fa'atino i se tasi o lou nu'u, o ni itū tāua ia e te taga'i i ai i le tu'uina atu o se fesoasoani:

TALI ATU I MEA E FA'AILOA MAI

- **Talitonu i le tagata āfāina/na āfāina**

O se tasi o fa'aiuga aupito faigatā e faia e se tagata āfāina/na āfāina i sāuāga i totonu o 'āiga, o le fa'aihoa atu lea ia te oe o lona sāuāina i se so'otaga vāvālalata. O se fa'aihoa lea o lo latou lagona o le saogalēmū e fa'aihoa atu faiga fa'atāutala. Ona o lea, E TĀUA LOU TALITONUINA. O lou talitonuina o le tagata ma tu'uina atu le avanoa e talanoa mai ai, o lou fesoasoani lava lea i la latou la'asaga muamua e maua ai se fesoasoani. E mafai ona e fai atu se tala e fa'aihoa ai lou talia ma talitonuina o le tagata i se fa'amatalaga e pei o le: "Talofa e, 'ai lava sou fefe i nā mea na tutupu". E lē gata i lenā, fa'amāonia lou talitonuina o faiga fa'atāutala i le fai atu o se fa'amatalaga e pei o le: "Fa'afetai lava i lou fa'asoa mai, 'ai lava se faigatā mo oe". Fa'ai'u i lou fa'amautūina o le talamoni, e lē talia ni āmioga o sāuāga, i se fa'amatalaga e pei o le: "E lē talia ni āmioga sāuā; e leai se māfua'aga e fai ai oe fa'apēnā".

- **Fa'alogo ma le toto'a ma 'aua le fa'amasino atu**

A o fa'amatala atu e le tagata āfāina/na āfāina lana tala o faiga fa'atāutala, E TĀUA LOU FA'ALOGO MA LE TOTO'A MA 'AU A E TE FA'AMASINO ATU. E telē le āfāina o se tagata ona o faiga fa'atāutala. E mana'omia e le tagata āfāina/na āfāina le alofaina ma lagonaina lana tala e aunoa ma le fa'amasino atu po o le ā le māfua'aga po o le u'una'i o ia faiga fa'atāutala. E mafai e le tagata āfāina/na āfāina ona maua mālosi'aga talafeagai e ala i lou fa'alogo lelei ma 'aua le fa'amasino atu.

- **Tausisia le lē fa'ailoaina atu**

E TATAU ONA E TAUSISIA I TAIMI UMA LE LĒ FA'AILOAINA ATU O FA'AMATALAGA E TE MAUA, vaganā ai ua e mautinoa o le lē fa'ailoaina e i'u ina lamatia ai le saogalēmū o le tagata, lana fānau ma/po o isi e felāta'i. Mo se fa'ata'ita'iga, ua manino ni taumafaiga e pule i le ola po o māfaufauga e pule i le ola, le fa'aauau pea o faiga fa'atāutala po o le lamatiaga i faiga fa'atāutala e ono i'u i se tulaga e matuā āfāina ai le tagata pe i'u i le oti. E MATUĀ TĀUA LOU TALANOA I LE TAGATA ĀFĀINA/NA ĀFĀINA I LE UIGA O LE LĒ FA'AILOAINA ATU MA TAPULA'A O LO LATOU SA'OLOTOGA I LE LĒ FA'AILOAINA ATU O FA'AMATALAGA, AE LE'I FA'ATINOINA SAU FESOASOANI ma 'ole'ā e ta'uina atu iā i latou pe 'āfai e mana'omia se isi fa'atinoga o se fesoasoani mai tagata tomai fa'apitoa.

- **Āmana'ia mana'oga o le tagata āfāina/na āfāina e uiga i mea e lē mana'o e fa'alaua'iteleina**

Ia āmana'ia ma mataala i mana'oga o le tagata āfāina/na āfāina e uiga i mea e lē mana'o e fa'alaua'iteleina talu ai, e mafai ona feso'ota'i sa'o ia ma lo latou saogalēmū i le tino ma le māfaufau, ma e mafai ona 'avea lea o se māfua'aga e tāofia ai lo latou sā'ililia o 'au'aunaga po o le talosagaina o se fesoasoani. E TĀUA LE FA'ATUATUAINA E LE TAGATA ĀFĀINA/NA ĀFĀINA, E TE LĒ FA'AILOAINA I SE TASI, 'AEMAISE LAVA LE FA'ATINO SĀUĀGA MA I LATOU E ONO FA'ATINOINA NI ISI SĀUĀGA. Peita'i, e tatau lava ona toe iloilo le itū tau fa'ailoaina o fa'amatalaga pe 'āfai ua tatau ona fa'atino lou tiute o le fa'asoa atu o fa'amatalaga ina ia tāofia ai le āfāina o le tagata sāuāina/na sāuāina po o lana fānau.

XXX

VAEGA 7: Puna'oa mo Tagata 'olo'o Galulue e Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga

'ALO 'ESE MAI LE TU'UINA ATU O FAUTUAGA TAU TAGATA TOMAI FA'APITOA

Tatou te mānana'o uma lava e tu'uina atu fautuaga. Peita'i, e tatau ona manatua, e sili atu le mālamalama o le tagata āfāina/na āfāina i o latou ūlaga, ma e ui ina fōliga mai ia te oe o le filifiliga aupito sili o le alu 'ese, e ono lavelave atu le tulaga 'olo'o iai. TAUMAFAI E FESOASOANI E ALA I LE FESILI MA TATA'I LE TALANOAGA ĀGA'I I PUNA'OA LATOU TE MANA'OMIA INA IA O LATOU MĀLAMALAMA MA MAUA MĀLOSI'AGA TALAFEAGAI E FAI AI A LATOU FA'A'I'UGA O LE MEA AUPITO SILI MO I LATOU. O IA PUNA'OA E AOFIA AI FA'AMATALAGA E UIGA I FESOASOANI O TOMAI FA'APITOA MA 'AU'AUNAGA 'OLO'O MAUA E MAFAI ONA FESOASOANI.

FAI NI AU FA'AMAUUMAUGA

FA'AMAU SO'O SE FA'AILO O SĀUĀGA O LE TINO, NI TAIMI E TALANOA MAI AI LE TAGATA ĀFĀINA E UIGA I SĀUĀGA I UPU PO O LE SĀUĀINA O LAGONA. E mafai ona fesoasoani au fa'amaumauga ia mo le tagata āfāina/na āfāina pe 'āfai e 'auina atu i Leoleo ma/po o fesoasoani o tomai fa'apitoa po o 'au'aunaga ma fa'agāsologa a le fa'amasinoga. O le iai o fa'amaumauga e mafai ona puipuia ai le Tagata Galue Fesoasoani i le tu'ua'ia pe 'āfai e iai se fa'afitāuli e tula'i ane mulimuli i fa'agāsologa.

SU'ESU'E IA ILOA PUNA'OA 'OLO'O IAI

E tele puna'oa ma 'au'aunaga 'olo'o maua i Sāmoa e fesoasoani i se tagata āfāina/na āfāina i sāuāga i totonu o 'āiga. O LE TELE O FA'AMATALAGA E TE ILOA, O LOU TO'A FO'I LENĀ MA LAVA TĀPENA I TALANOAGA MA LE TAGATA ĀFĀINA/NA ĀFĀINA e uiga i sāuāga na o latou feagai ma fesoasoani 'olo'o avanoa mo i latou.

FUAFUAGA MO LE SAOGALĒMŪ

O LE FUAFUAGA MO LE SAOGALĒMŪ E AOFIA AI LE TALANOAINA O AUALA E FESOASOANI I LE TAGATA ĀFĀINA/NA ĀFĀINA IA SAOGALĒMŪ I TAIMI O SĀUĀGA. E mafai ona aofia i fuafuaga le taimi ua tatau lava ona alu 'ese, auala e alu 'ese ai ma tagata fa'atuatuaina e mafai ona fa'asoa i ai. 'Āfai e lagona e le tagata āfāina/na āfāina e lē saogalēmū le alu 'ese i lea taimi, o le mea sili ua iai se talanoaga 'āmata e uiga i se fuafuaga mo le alu 'ese, se'ia o'o i le taimi e filifili ai e alu 'ese.

TĀLATALA MA 'AUINA ATU

O le 'avea o oe o se Tagata Galue Fesoasoani, e LĒ o oe o se fesoasoani tomai fa'apitoa po o le tu'uina atu o 'au'aunaga fa'apitoa. O oe o le tagata galue fesoasoani i talanoaga ma fefā'asoaa'iga e uiga i le tāofia o sāuāga i totonu o 'āiga. E TĀUA LE MANATUA, 'ĀFAI UA E FEAGAI MA SE MATĀ'UPU E MANA'OMIA AI FESOASOANI O TOMAI FA'APITOA/'AU'AUNAGA FA'APITOA, E TATAU ONA E 'AUINA ATU LE TAGATA ĀFĀINA/NA ĀFĀINA I LENĀ FESOASOANI/'AU'AUNAGA.

- Ia maua le maliega a se tagata ina ua mālamalama 'āto'atoa**

O le tele o taimi, e lavelave le ūlaga o le tagata āfāina/na āfāina ma e sili atu lo latou iloa o mea e ono lamatia ai lo latou saogalēmū. E TĀUA LOU MAUA O LE MALIEGA A LE TAGATA ĀFĀINA/NA ĀFĀINA INA UA MĀLAMALAMA 'ĀTO'ATOA, AE E TE LE'I 'AUINA ATU PE FA'AILOAINA ATU ONA FA'AMATALAGA I SE FESOASOANI O TOMAI FA'APITOA PO O 'AU'AUNAGA FA'APITOA. O le faiga aupito lelei, o le tu'u lea o le avanoa i le tagata āfāina/na āfāina e fai ai lana fa'ai'uga i le taimi, o a fa'amatalaga, ma po o ai fo'i e fa'asoa atu i ai ia fa'amatalaga. E mafai ona fa'ata'atia 'ese le maliega i tulaga o le tagata āfāina/na āfāina o se tamaititi; 'olo'o a'afia i se ma'i o le māfaufau/iai a'afiaga tumau o le māfaufau; matapogia ma ua silia i le 6 itūlā e le'i mālamalama; se tagata ua e talitonu e lē mafai ona tu'uina mai lana maliega.

- Māta'itū ma tulituliloa**

O le māe'a ai o le 'auina atu i leoleo, ofisa feso'otai, fesoasoani o tomai fa'apitoa po o 'au'aunaga fa'apitoa, e mafai ona e fesoasoani i le tagata āfāina/na āfāina e ala i le tulituliloa ma va'ai po o manua. 'Āfai ua fō'ia le matā'upu, e mafai lava ona e tulituliloa ma siaki po o manua le tagata āfāina/na āfāina. E TĀUA LE MANATUA I LAU TULITULILOAGA, IA E MĀLAMALAMA LELEI I A'AFIAGA O LE TAGATA MA LE AUALA O LE LEAI O SE ĀFĀINA ONA O AU FA'ATINOGA.

VAEGA 7: Puna'oa mo Tagata 'olo'o Galulue e Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga

PUNA'OA 3: FA'AGĀSOLOGA O LE 'AUINA ATU I OFISA MA I LATOU E TU'UINA ATU 'AU'AUNAGA

'Āfai ua e iloa se matā'upu tau sāuāga i totonu o 'āiga e mana'omia ai lou 'auina atu o lea tagata i se ofisa po se 'au'aunaga fa'apitoa, ua tu'uina atu i lalo ni la'asaga e mafai ona e fa'atinoina:

La'asaga 1: MAUA LE MALIEGA MA 'AUINA ATU

- O taimi uma, ia fa'ailoa i le tagata a'afia lou fa'amoemoe e 'auina atu ma ia maua lana maliega.

La'asaga 2: ULUA'I SĀ'ILI'ILIGA

- 'Auina atu le tagata i se Fa'alāpotopotoga Tūma'oti talafeagai, 'au'aunaga tau soifua mālōlōina po o leoleo mo se ulua'i sā'ili'iliga. O le 'auina atu o se tagata, e tatau lava ona oulua 'auai fa'atasi ina ua malie mai, 'aemaise lava i matā'upu e maualuga le tulaga lamatia.

La'asaga 3: MATĀUPU E MAUALALO LAMATIAGA MA MATĀ'UPU E MAUALUGA LAMATIAGA

- 'Āfai e maualalo le tulaga o le lamatiaga (mo se fa'ata'ita'iga, e leai se tulaga o le lamatia o le ola), e tatau ona 'auina atu le tagata i se 'au'aunaga o fesoasoani fa'apitoa e mafai ona fesoasoani i matā'upu e aofia ai – se nofoaga e malu ai, iloiloga, fautuaga, fautuaga tau tulafono, fesoasoani tautupe, toefuata'ina).
- 'Āfai e maualuga le tulaga o le lamatiaga (mo se fa'ata'ita'iga, e iai le lamatiaga ma e ono a'afia le ola) e tatau ona 'auina atu le tagata i le Matāgalega o Tinā ma Tama'ita'i, Ātīna'e o Nu'u ma Afio'aga ma Agafeso'ota'i po o Leoleo.

La'asaga 4: MĀTA'ITŪ

- O le māe'a ai o le 'auina atu, e tatau ona e fa'amaumauina mea uma ma tumau pea lou fesoasoani i le tagata a'afia (pe 'āfai e malie i ai) po o fea lava na 'auina atu i ai.

La'asaga 5: TULITULILOA

- Tulituliloa ma feso'ota'i pea ma le tagata a'afia ina ia mautinoa lau lagolago ma le fa'amālosi'au.

VAEGA 7: Puna'oa mo Tagata 'olo'o Galulue e Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga

PEPA FA'ATUMU MO LE 'AUINA ATU: FESOASOANI FA'APITOA PO O TAGATA E TU'UINA ATU 'AU'AUNAGA

Ua lamatia le ola o le tagata?	loe <i>'Āfai e ioe, vala'au Leoleo i le numera 22222</i>	Leai <i>'Āfai e leai, 'auina atu i Fesoasoani fa'apitoa po o tagata e tu'uina atu 'au'aunaga</i>	
FA'AMATALAGA O LE TAGATA FA'ATINOINA LE 'AUINA ATU			
Igoa o le tagata fa'atinoina le 'auina atu			
Galuega			
Fa'amatalaga e fa'afeso'ota'i ai			
FA'AMATALAGA O LE TAGATA 'OLO'O 'AUINA ATU PO O POPOLE I AI: TAGATA ĀFĀINA/NA ĀFĀINA			
Igoa o le tagata 'olo'o 'auina atu po o popole i ai			
Vasega e iai le tagata 'olo'o 'auina atu po o popole i ai (li'o le tali)	Pā'aga (āvā/ tane) Fa'afafine/Fa'atama	Tamaititi Nofotane/faiāvā	Tagata ua matua le soifua Isi (fa'amolemole lisi mai)
Nu'u o le tagata 'olo'o 'auina atu po o popole i ai			
Aso fānau o le tagata 'olo'o 'auina atu po o popole i ai			
Itūpā o le tagata 'olo'o 'auina atu po o popole i ai			
Pe iai se a'afiaga tumau o le soifua			
Galuega a le tagata 'olo'o 'auina atu po o popole i ai – itū'āiga ma le igoa o le tagata e ona le galuega / ā'oga			

**VAEGA 7: Puna'oa mo Tagata 'olo'o Galulue e Puipui o Tatou
Tagata mai Sāuāga**

FA'AMATALAGA O LE TAGATA 'OLO'O MĀFUA AI SĀUĀGA: FA'ATINO SĀUĀGA			
Igoa o le tagata 'olo'o māfua ai sāuāga			
Nu'u o le tagata 'olo'o māfua ai sāuāga			
Aso fānau o le tagata 'olo'o māfua ai sāuāga			
Itūpā o le tagata 'olo'o māfua ai sāuāga			
Pe iai se a'afiaga tumau o le soifua			
Galuega a le tagata 'olo'o māfua ai sāuāga – itū'aiga ma le igoa o le tagata e ona le galuega / ā'oga			
TAGATA A'AFIA			
Igoa o tamaiti a'afia (pe 'āfai o se matā'upu tau sāuāga fa'alotoifale/sāuāga fa'atino i se pā'aga vāvālalata)			
Tausaga o le matua o tamaiti a'afia (pe 'āfai o se matā'upu tau sāuāga fa'alotoifale/sāuāga fa'atino i se pā'aga vāvālalata)			
Pe iai ni a'afiaga tumau o le soifua o le tamaiti/tamaiti			
Igoa o isi tagata a'afia i ia sāuāga			
Tausaga o le matua o isi tagata a'afia i ia sāuāga			
Pe iai ni a'afiaga tumau o le soifua o lea/ia tagata			
FA'AMATALAGA AU'ILI'ILI O LE MATĀ'UPU			
Māfua'aga mo le 'auina atu – fa'amolemole fa'amālamalama mai			
Itū'aiga sāuāga (li'o le tali)	Sāuāga o le tino	Faigā 'āiga/toso/mata'ifale	Sāuāina o le māfaufau
	Sāuāina i upu e lafo	Sāuāga tautupe	Isi (fa'amolemole lisi mai)
Na fa'apēfea ona e iloa le matā'upu?			
O anafea na tutupu ai – aso ma taimi			
Isi itū e aofia ai (li'o le tali)	'Ava mālosi	Tulaga o le mālōlōina o le māfaufau	Vailā'au fa'asāina
	Lē ā'o'oga tamaiti	Tala'aga o le māsani i sāuāga	Tala'aga o le māsani ona solitulafono
E iai ni fofō o fa'atino?			
E isi ni isi fa'amatalaga e mafai ona fesoasoani?			

VAEGA 7: Puna'oa mo Tagata 'olo'o Galulue e Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga

MALIEGA & LĒ FA'AILOAINA ATU	
Ua iloa e le tagata 'ole'ā 'auina atu?	
Na iai lana maliega?	
E te mana'o e fa'asoa atu fa'amatalaga ae lē fa'alaua'iteleina (pe 'āfai e mafai)?	
TAGATA NA MAUAINA	
Tagata na mauaina le pepa mo le 'auina atu	
Fa'amatalaga e fa'afeso'ota'i i ai	
Igoa ma fa'amatalaga e feso'ota'i i ai o le tagata e fa'ailoa atu i ai taunu'uga	

**VAEGA 7: Puna'oa mo Tagata 'olo'o Galulue e Puipui o Tatou
Tagata mai Sāuāga**

**Pepa fa'atumu mo le 'auina atu: Matāgaluega o Tinā ma
Tama'ita'i, Ātīna'e o Nu'u ma Afio'aga ma Agafeso'ota'i**

FA'AMATALAGA O LE TAGATA FA'ATINOINA LE 'AUINA ATU			
Igoa o le tagata fa'atinoina le 'auina atu			
Fa'alāpotopotoga			
Fa'amatalaga e fa'afeso'ota'i ai			
FA'AMATALAGA AU'ILI'ILI O LE MATĀ'UPU			
Igoa o le tagata a'afia			
Tausaga o le matua o le tagata a'afia			
Itūpā o le tagata			
Tagata a'afia (li'o le tali)	Pā'aga (āvā/ tane)	Tamaitiiti	Tagata e iai A'affiaga Tumau o le Soifua
	nofotane/faiāvā	Fa'afafine/ fa'atama	Tagata ua matua le soifua (ma isi)
'Āfai o se tamaitiiti, tu'uina mai fa'amatalaga nei	Igoa o mātua ma fa'amatalaga e fa'afeso'ota'i ai	Igoa o tagata e tausia ma fa'amatalaga e fa'afeso'ota'i ai	Nu'u o le tamaitiiti
Māfua'aga mo le 'auina atu – fa'amolemole fa'amālamalama mai			
Itū'aiga sāuāga (li'o le tali)	Sāuāga o le tino	Sāuāga tau faigā āiga/toso/ mata'ifale	Sāuāga tautupe
	Sāuāga i upu e lafo	Sāuāga o lagona	Isi (fa'amolemole isi mai)
Isi itū e aofia ai (li'o le tali)	'Ava mālosi	Vailā'au fa'asāina	Mālōlōina o le māfaufau
	Lē ā'o'oga tamaiti	Tala'aga o le māsanī i sāuāga	Tala'aga o le māsanī ona solitulafono
E iai ni fofō o fa'atino?			

**VAEGA 7: Puna'oa mo Tagata 'olo'o Galulue e
Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga**

TAGATA NA MAUAINA

Tagata na mauaina le pepa mo le 'auina atu	
Fa'amatalaga e fa'afeso'ota'i ai	
Igoa ma fa'amatalaga e feso'ota'i i ai o le tagata e fa'ailoa atu i ai taunu'uga	

x x x x
x x x x
x x x x
x x x x

**VAEGA 7: Puna'oa mo Tagata 'olo'o Galulue e Puipui o Tatou
Tagata mai Sāuāga**

PUNA'OA 4: FUAFUAGA MO LE SAOGALĒMŪ: O SE FUAFUAGA E FITU LA'ASAGA MO LE PUIPUIGA O A'U MA LA'U FĀNAU

E mafai ona fa'aaogā e Tagata Galulue Fesoasoani le fa'ata'ita'iga lenei i fefa'asoaa'iga ma tagata āfāina/na āfāina i sāuāga, i ni a latou fuafuaga mo lo latou saogalēmū.

O LA'U FUAFUAGA MO LO'U SAOGALĒMŪ	
Igoa:	Aso:
1	'ĀFAI, e fai la'u fa'ai'uga ou te alu 'ese, ou te [ui i – le faitoto'a i luma, fa'amalama m.m.f.] ma alu i [igoa o le nofoaga].
2	E mafai ona ou ta'uina i [se uō, tagata o le 'āiga, faife'au/ta'ita'i o le nu'u po ni isi tagata e fa'atuatuainal] nei sāuāga ma talosaga i ai e sa'ilī se fesoasoani mai leoleo ma le fono a le nu'u, pe 'āfai e fa'alogi mai i se vevesi, leo tetele, fe'e'i po o le fa'atāiō, ta'e'i o tioata, po o le fetagisi o tamaiti i lo matou fale.
3	E mafai ona a'oa'o la'u fānau e fa'aaogā le telefoni fe'āvea'i e fa'afeso'ota'i ai leoleo po o se/ni tagata fo'i o le nu'u e mafai ona fesoasoani mai (mo se fa'ata'ita'iga: Tagata Galulue Fesoasoani i Nu'u/matai/faipule/faife'au po o se tagata o le 'āiga e saogalēmū, po o se uō e lata mai). 'Ole'ā fai sa matou fa'ailo ma la'u fānau, 'āiga po o a'u uō ina ia mafai ona o latou vala'au mo se fesoasoani. [Fa'amautū le fa'ailo ma lau fānau]
4	'Afai/Pe 'ā 'ou alu 'ese ma lo'u 'āiga; Ou te alu i [Ita'u le igoa o le nofoaga]. 'Afai e lē mafai ona ou alu i inā, ona ou alu lea i [Ita'u le igoa o le nofoaga].
5	'Ole'ā matou talanoa ma ni isi/la'u fānau i lenei fuafuaga ina ia nofo sāuni fo'i latou.
6	Ou te alu ma 'ave la'u fānau pe 'āfai e saogalēmū.
7	'Āfai ua āga'i ina ita lo'u to'alua/la'u pā'aga, ma ua ou lagona 'ole'ā o'o ina fai se ma misa, ona matou ō loa lea ma la'u fānau i lo matou nofoaga saogalēmū i [Ita'u le igoa o le nofoaga]. E fa'aaogā o'u lagona ma lo'u iloa o le mea e tatau ona fai. E tatau ona ou puipui i la'u fānau ma a'u fo'i, se'ia mavae atu lo matou tulaga lamatia.

VAEGA 7: Puna'oa mo Tagata 'olo'o Galulue e Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga

PUNA'OA 5: POLOA'IGA TAU PUIPUIGA

Talu ai o oe o se Tagata Galue Fesoasoani i Nu'u, (pe 'ā malie iai le tagata āfaina/na āfaina) e mafai ona e fesoasoani i le talosagaina o se poloa'iga tau puipuiga i lalo o le Tulafono o le Saogalēmū o 'Āiga 2013 [42]. E lē mana'omia le maliega pe 'āfai o le tagata āfaina/na āfaina o se tamaitiiti; 'olo'o a'afia i se ma'i o le māfaufau; ua matapogia ma ua silia i le 6 itūlā e le'i mālamalama; po o se tagata e manatu le Fa'amasinoga ua lē mafai ona tu'uina atu lana maliega.

E mafai fo'i ona e 'auina atu le tagata āfaina/na āfaina i se fesoasoani fa'apitoa po o i latou e tu'uina atu 'au'aunaga po o leoleo, ma e mafai ona o latou talaosagaina se poloa'iga tau puipuiga.

O se poloa'iga tau puipuiga e fesoasoani e tāofia le tagata fa'atino sāuāga mai le:

- toe fa'atinoina o se isi sāuāga fa'alotoifale po o le sa'ilī fesoasoani i se isi e faia ia fa'atinoga;
- ulufale i se fale, po o se vaega o sea fale, e nonofo fa'atasi ai le tagata fa'aseā ma lē ua tete'e;
- ulufale atu i le falefaigaluega o le tagata ua fa'aseā, po o se vaega o sea fale;
- tāofia o le tagata ua fa'aseā mai le ulufale atu po o le nofo ai pea i se fale sa nonofo fa'atasi ai ma le tagata tete'e; po o le
- faia o se isi lava gāoioiga, e manatu le Fa'amasinoga e talafeagai ma tulaga o le puipuiga o le tagata ua fa'aseā.

FA'AGĀSOLOGA O LE TALOSAGA MO SE POLOA'IGA TAU PUIPUIGA

La'asaga 1: ia maua le maliega a le tagata āfaina/na āfaina, vaganā e lē mana'omia.

La'asaga 2: tu'uina atu se talosaga i le fa'amasinoga e ala atu i le Resitara o Fa'amasinoga. E mafai fo'i ona talosagaina leoleo po o fesoasoani fa'apitoa po o tagata e tu'uina atu 'au'aunaga, latou te fa'atō'ai atu se talosaga mo le tagata āfaina/na āfaina.

La'asaga 3: e tu'uina mai le fa'atagaga a le fa'amasinoga o se poloa'iga tau puipuiga pe 'āfai e lava molimau e fa'amāonia ai:

1. 'olo'o fa'atino pe sa fa'atino e le tagata tete'e se gāoioiga o sāuāga fa'alotoifale; ma
2. e iai le avanoa e ono a'afia ai le tagata fa'aseā i sāuāga o le tino po o faigā 'āiga pe 'āfai e lē tu'uina atu i le taimi lava lea se poloa'iga tau puipuiga

La'asaga 4: o le tu'uina mai o se poloa'iga tau puipuiga, e fa'ao'oina atu loa e leoleo i le tagata fa'atino sāuāga.

La'asaga 5: e tatau i leoleo ona māta'itu le tausisia e le tagata fa'atino sāuāga o le poloa'iga tau puipuiga, fa'atasi ai ma le fesoasoani a le Fono a le Nu'u ma Tagata Galulue Fesoasoani i Nu'u.

[64] Tulafono o le Saogalēmū o 'Āiga 2013, section 4.

VAEGA 7: Puna'oa mo Tagata 'olo'o Galulue e Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga

PUNA'OA 6: 'AU'AUNAGA FESOASOANI FA'APITOAE MAUA MAI AI FESOASOANI

Matāgaluega o Leleo (Vaega o Sāuāga Fa'alotoifale)
Fa'afeso'ota'i: 22222
Itū'aiga fesoasoani: ofisa e muamua i fa'alavelave, fa'aseā tau sāuāga fa'alotoifale, fa'atō'ai talosaga mo poloa'iga tau puipuiga.

'Au'aunaga tau Soifua Mālōlōina
Fa'afeso'ota'i: 911
Itū'aiga fesoasoani: 'au'aunaga i fa'alavelave fa'afuase'i, su'esu'ega ma togafitiga fa'afoma'i, 'auina atu tagata i isi fesoasoani, galuega fesoasoano tau agafeso'ota'i.

Faataua le Ola
Fa'afeso'ota'i: 800-5433
Itū'aiga fesoasoani: tāofiga o le pule i le ola, fautuaga, 'auina atu tagata i isi fesoasoani, fesoasoani e fa'atō'ai talosaga mo poloa'iga tau puipuiga.

To'omaga mo Ē Puapuagātia (SVSG)
Fa'afeso'ota'i: 800-7874 | 25392
Itū'aiga fesoasoani: nofoaga e malu ai, fautuaga, polokalame e ātīna'e ai mālosi'aga talafeagai, 'auina atu tagata i isi fesoasoani, fesoasoani e fa'atō'ai talosaga mo poloa'iga tau puipuiga.

Fa'alāpotopotoga mo le Soifua Mālōlōina o 'Āiga Sāmoa
Fa'afeso'ota'i: 26929 | 26549
Itū'aiga fesoasoani: fautuaga ma 'au'aunaga tau aiā tatau i soifuaga fānau manua, 'auina atu tagata i isi fesoasoani, fesoasoani e fa'atō'ai talosaga mo poloa'iga tau puipuiga.

Nuanua o le Alofa
Fa'afeso'ota'i: 25243 | 21147
Itū'aiga fesoasoani: 'au'aunaga fesoasoani i tagata e iai a'afiaga tumau o le soifua, fesoasoani e fa'atō'ai talosaga mo poloa'iga tau puipuiga.

Teen Challenge
Fa'afeso'ota'i: 25235 | 7701520
Itū'aiga fesoasoani: fautuaga, toefuata'ina o tupulaga talavou, 'auina atu tagata i isi fesoasoani.

Samoa Red Cross
Fa'afeso'ota'i: 24334
Itū'aiga fesoasoani: fesoasoani alofa, fesoasoani muamua, fa'alauiloaina o fa'alavelave faafuase'i e mafua mai i suiga o le tau, auaunaga faalavelave fa'afuase'i.

Fono Aoao a Tupulaga Talavou
Fa'afeso'ota'i: 27804 | 84-22584
Itū'aiga fesoasoani: ātīna'ega o mālosi'aga talafeagai o tupulaga talavou.

VAEGA 7: Puna'oa mo Tagata 'olo'o Galulue e Puipui o Tatou Tagata mai Sāuāga

PUNA'OA 6: 'AU'AUNAGA FESOASOANI FA'APITO A MAUA MAI AI FESOASOANI

Talofa Kids Charitable Trust
Fa'afeso'ota'i: 7241350 | hello@talofakids.com

Itū'āiga fesoasoani: polokalame fa'atupu silafia i le puipuiga o tamaiti, fautuaga mo mātua ma tamaiti.

Autau O le Faaoataga
Salvation Army
Fa'afeso'ota'i: 8400666

Itū'āiga fesoasoani: fautuaga tau 'ava mālosi, vailā'au fa'asāina ma le pulea o le ita, toefuata'i na o tagata fa'atino sāuāga.

Asosi a Fa'afafine, Sāmoa
Fa'afeso'ota'i: 7775171 | 7797799

Itū'āiga fesoasoani: fesoasoani ma lagolago mo Fa'afafine ma Fa'atama ma isi vaega e 'ese'ese o latou lagona mai manatu māsanai e uiga i itūpā, fesoasoani tau fautuaga, 'auina atu tagata i isi fesoasoani, fesoasoani e fa'atō'ai talosaga mo poloa'iga tau puipuiga.

Matāgaluega o Tinā ma Tama'ita'i, Ātīna'e o Nu'u ma Afio'aga ma Agafeso'ota'i
Fa'afeso'ota'i: 27752 | 27753

Itū'āiga fesoasoani: puipuiga o tamaiti, fautuaga ma fesoasoani tau sāuāga fa'alotoifale, si'itia i le silafia i Sāuāga Fa'avae i Itūpā, 'auina atu tagata i isi fesoasoani, fesoasoani e fa'atō'ai talosaga mo poloa'iga tau puipuiga.

Matāgaluega o Fa'amasinoga
Fa'afeso'ota'i: 22672 (Apia) 53514 (Savai'i)

Itū'āiga fesoasoani: fonotaga a 'āiga, fesoasoani i poloa'iga tau puipuiga, 'ava mālosi, vailā'au fa'asāina ma le 'auina atu o tagata mo fautuaga tau pulea o le ita, tausiga o tamaiti, fa'agāsologa ma matāupu tau tatālaga o fa'aipoipoga.

Young Women Christian Association
Fa'afeso'ota'i: 7716560 | 7799393

Itū'āiga fesoasoani: fautuaga, polokalame fa'atupu silafia i le ātīna'ega o mālosi'aga talafeagai mo tama'ta'i talavou, fesoasoani e fa'atō'ai talosaga mo poloa'iga tau puipuiga.

Ofisa Fesoasoani tau Ātīna'e, Ekalesia Aso Fitu, Sāmoa (ADRA)
Fa'afeso'ota'i: 27439

Itū'āiga fesoasoani: fesoasoani mo le manuia o tagata soifua, 'auina atu o tagata i isi fesoasoani.

Brown Girl Woke
Fa'afeso'ota'i: 84-21773 | info@browngirlwoke.com

Itū'āiga fesoasoani: lagolago fa'aagafesootai, fa'amalosia ma fai a'oa'oga mo tama'ita'i e atina'e ai latou lava ia, ma faia fa'alauiloa e tete'e atu i sauaga.

'Au'aunaga a Kōsenā mo le Mālōlōina o le Māfaufau
Fa'afeso'ota'i: 27487

Itū'āiga fesoasoani: 'au'aunaga toefuata'i ma fesoasoani mo tagata e iai gasegase o le māfaufau.

Tusitusiga na fa'aaogāina

Tulafono

- Tulafono o Solitulafono 2013.
- Tulafono o le Saogalēmū o 'Āiga 2013.

Līpoti

- Ofisa o le Komesina o Sulufa'iga: Ofisa mo Aiā Tatau a Tagata Soifua Sāmoa, Līpoti o le Tulaga o Aiā Tatau a Tagata Soifua 2020 Polokalamē Fa'ata'i'ita'i o Komiti a Nu'u mo le Saogalēmū o 'āiga (luni 2020). Retrieved from <https://ombudsman.gov.ws/wp-content/uploads/2021/01/SHRR-2020-English-with-letter-by-PM-.pdf>.
- Ofisa o le Komesina o Sulufa'iga: Ofisa mo Aiā Tatau a Tagata Soifua Sāmoa. Fuafuaga ma Fa'atinoga a Komiti a Nu'u mo le Saogalēmū o 'Āiga (Mati 2020).
- Ofisa o le Komesina o Sulufa'iga: Ofisa mo Aiā Tatau a Tagata Soifua Sāmoa, Līpoti o le Tulaga o Aiā Tatau a Tagata Soifua 2018: Sā'ilī'iliga Lautele i Sāuāga i Totonu o 'Āiga i Sāmoa (luni 2018).
- Ofisa o le Komesina o Sulufa'iga: Ofisa mo Aiā Tatau a Tagata Soifua Sāmoa, Līpoti o le Tulaga o Aiā Tatau a Tagata Soifua 2016: Aiā Tatau a Tagata e iai Mana'oga Fa'apitoa (luni 2016).
- Ofisa o le Komesina o Sulufa'iga: Ofisa mo Aiā Tatau a Tagata Soifua Sāmoa, Līpoti o le Tulaga o Aiā Tatau a Tagata Soifua 2015 ma fefa'asoaa'iga ma nu'u. Maua mai i le https://ombudsman.gov.ws/wp-content/uploads/2019/01/2015_State-of-Human-Rights-Report-General_English.pdf.

Ta'iala

- Samoa Ministry of Women Community & Social Development, Samoa Inter-Agency Essential Services: Guide for Reporting to gender-based violence and child protection (January 2021)
- UNFPA, Minimum Standards for Prevention and Response to Gender-Based Violence in Emergencies (2015). Retrieved from https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/GBVIE.Minimum.Standards.Publication.FINAL_.ENG_.pdf.
- Jill Davies, Family Violence Prevention Fund: A guide for domestic violence advocates (2009). Retrieved from [https://www.futureswithoutviolence.org/userfiles/file/Children_and_Families/Advocates%20Guide\(1\).pdf](https://www.futureswithoutviolence.org/userfiles/file/Children_and_Families/Advocates%20Guide(1).pdf)

Isi tusitusiga ma manatu

- UNHCR, "Gender-based violence". Retrieved from <https://www.unhcr.org/gender-based-violence.html>.
- World Health Organization, "Violence – a global public health problem". Retrieved from https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/chap1.pdf.
- World Health Organization, "Understanding and addressing violence against women: Intimate Partner Violence". Retrieved from https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77432/WHO_RHR_12.36_eng.pdf.
- Arizona Coalition to End Sexual & Domestic Violence. "Domestic Violence Myths and Misconceptions." Retrieved from <https://www.acesdv.org/domestic-violence-graphics/domestic-violence-myths-and-misconceptions/>.

XXX

- Pacific Women Shaping Pacific Development. "Thematic brief myths about gender equality in the Pacific". Retrieved from https://pacificwomen.org/wp-content/uploads/2021/07/Thematic-Brief_Myths_v12-FINAL-Jul2021.pdf.
- Safe Steps: Family Violence Response Centre, "Family Violence Myths & Facts". Retrieved from <https://www.safesteps.org.au/understanding-family-violence/family-violence-myths-facts/>.
- Ministry of Social Development NZ. Attitudes, values, beliefs about violence within families. Retrieved from <https://www.msd.govt.nz/documents/about-msd-and-our-work/publications-resources/research/campaign-action-violence-research/attitudes-values-and-beliefs-about-violence-within-families.pdf>.
- World Health Organization, "Violence against Children". Retrieved from https://www.who.int/health-topics/violence-against-children#tab=tab_1.
- Global Partnership to End Violence Against Children, "Ending violence against children: Key messages and statistics". Retrieved from https://www.end-violence.org/sites/default/files/paragraphs/download/Key%20Messages_Short_o.pdf.
- World Health Organization, "Violence against Children: key facts", (June 2020). Retrieved from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>.
- Resilience, "Sexual Violence Myths & Facts". Retrieved from <https://www.ourresilience.org/what-you-need-to-know/myths-and-facts/>.

XXX

x x x x
x x x x
x x x x
x x x x

tagata galulue fesoasoani i nu'u ma
afio'aga e tete'e atu i sāuāga i
totonu o 'āiga
TA'IALA MO TALANOAGA

Ofisa o le Komesina o Sulufaiga
Ofisa Tu Totonu mo Aia Tatau i Samoa
SNPF Plaza Level 2, Savalalo
PO BOX 3036
(+685) 25394
info@ombudsman.gov.ws
www.ombudsman.gov.ws

XXX

